

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «НЕЧИПОРУК І ЙОНКАЛО ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF NECHIPORUK AND YONKALO v. UKRAINE)**

(Заява № 42310/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

21 квітня 2011 року

ОСТАТОЧНЕ

21/07/2011 року

*Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до умов, визначених
пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати
редакційним правкам*

У справі «Нечипорук і Йонкало проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Елізабет Фура (Elisabet Fura), *Голова*,

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Бошт'ян М. Зупанчич (Boštjan M. Zupančič),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Енн Пауер (Ann Power),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska),

Ангеліка Нусбергер (Angelika Nußberger), *судді*,

а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 15 березня 2011 року

вносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 42310/04) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) двома громадянами України Іваном Миколайовичем Нечипоруком (далі — заявник) і Наталією Миколаївною Йонкало (далі — заявниця) 13 листопада 2004 року.

2. Заявників, яким було надано юридичну допомогу, представляв пан А. Бущенко, адвокат, що практикує в м. Харкові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його Уповноваженим паном Ю. Зайцевим.

3. Заявник стверджував, зокрема, що він був жертвою кількох порушень статті 3, пунктів 1, 2, 3 і 5 статті 5, а також пунктів 1 і 3(с) статті 6 Конвенції.

4. 27 серпня 2009 року Суд вирішив повідомити Уряду про заяву. Також Суд вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (стаття 29).

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники 1982 і 1981 років народження відповідно. Заявник відбуває покарання в Коломийській виправній колонії № 41. Заявниця проживає в м. Хмельницькому.¹

¹ 1 червня 2011 року текст рішення було виправлено. До виправлення було зазначено «проживає у м. Харкові».

A. Попередні події

6. 13 березня 2004 року двоє осіб, які були в масках та одна з яких була озброєна пістолетом, здійснили напад на пані І. та її сина біля дверей їхньої квартири у м. Хмельницькому. Під час бійки озброєний зловмисник вистрелив у пані І., після чого обидва нападники втекли без вчинення будь-яких подальших дій і їхніх облич ніхто не побачив. Через кілька хвилин після цього пані І. померла.

A. Факти стосовно заявника

1. Затримання заявника 20-23 травня 2004 року та провадження щодо його адміністративного правопорушення

7. 20 травня 2004 року приблизно о 13 годині працівники міліції затримали заявника на вулиці та доправили його до Південно-Західного відділу міліції. Згідно з письмовим поясненням, яке дав начальникові Південно-Західного відділу міліції один із працівників міліції, які здійснювали затримання, приводом для затримання заявника послужила його підозріла поведінка. Так, працівники міліції побачили, як він «швидко йшов, озирюючись навкруги», зайшов у будинок (як свідчать матеріали справи, це був будинок, у якому жив заявник), вийшов з нього, коли вони наблизилися, а потім знову намагався увійти в будинок. Згідно з версією заявника, двоє працівників міліції сказали йому йти з ними до відділу міліції, щоб «прояснити деякі питання», і він погодився.

8. У відділі міліції заявника було піддано особистому обшуку, під час якого в його кишені було виявлено пакет із «зеленою речовиною рослинного походження». За твердженням заявника цей пакет підкинули йому працівники міліції.

9. Того самого дня о 22 год. 45 хв. у приміщенні відділу міліції до заявника було застосовано адміністративне затримання за підозрою в незаконному зберіганні наркотичних засобів. Як зазначено у відповідному протоколі, заявника було затримано за підозрою у вчиненні ним правопорушення, передбаченого статтею 44 Кодексу України про адміністративні порушення.

10. Родичі заявника, які хоч і дізнались від свідка про його затримання, не були повідомлені про його місцеперебування і безуспішно звертались з відповідними запитам до різних відділів міліції та місць тримання затриманих у місті, включаючи Південно-Західний відділ міліції.

11. 22 травня 2004 року було складено експертний висновок, згідно з яким виявлена в кишені заявника речовина не була наркотичним засобом.

12. 23 травня 2004 року після закінчення строку адміністративного затримання заявника було звільнено у зв'язку з тим, що «обставини даного правопорушення встановлені, ... на волі [заявник] не буде

перешкоджати встановленню всіх обставин справи». Однак заявника було одразу затримано в рамках кримінального провадження (див. нижче).

13. 29 травня 2004 року міліція закінчила адміністративне провадження з огляду на те, що підозра не підтвердилась.

2. Стверджуване погане поводження із заявником і відповідне розслідування

14. Події, що мали місце 21 травня 2004 року, заявник описав наступним чином. Уночі з 20 на 21 травня 2004 року його було допроваджено з камери до одного із службових кабінетів Південно-Західного відділу міліції, де працівники міліції Р.О. і М.Д., погрожуючи застосуванням насильства, примушували його зізнатися в тому, що він убив пані І. З огляду на те, що заявник відмовився зізнатися у вчиненні злочину, приблизно о 4 год. ранку зазначені працівники міліції принесли пристрій, що виробляє електрострум. Заявникові наділи наручники, підвісили на металевій поперечині між двома столами і закріпили оголені дроти на щиколотках і куприку. Поки один із працівників міліції, Р.О., вмикав електричний струм, другий, М.Д., закривав йому рота подушкою. Приблизно о 6 год. 30 хв. заявник знепритомнів. Коли він прийшов до тями, кілька працівників міліції, надівши на нього бронежилет і закривши йому голову диванною подушкою, почали бити його по черзі і це тривало до 20 години. Тим часом, приблизно о 16 годині заявник почув, як у сусідньому кабінеті допитують його дружину (заявницю). Один із працівників міліції зайшов до кабінету, де був заявник, і запитав у свого колеги: «Як ти вважаєш, чи зможе вона витримати те, що застосували до нього?». Після цього заявник написав свою першу заяву про явку з повинною, як стверджується, під диктовку працівника міліції. У заяві він повідомив, що разом з якимось М. вчинив убивство пані І. О 22 год. 5 хв. заявника було поміщено в Хмельницький ізолятор тимчасового тримання (далі — Хмельницький ІТТ).

15. Уряд не надав своєї версії подій 21 травня 2004 року, зазначивши лише те, що заявника було поміщено у Хмельницький ІТТ.

16. У невизначений час 21 травня 2004 року заявника доправили до слідчого прокуратури м. Хмельницького, якому він поскаржився на стверджуване катування електрострумом.

17. 24 травня 2004 року під час допиту заявник знову повторив свої скарги слідчому. Того самого дня його було оглянуто лікарем Хмельницького обласного бюро судово-медичних експертиз, який встановив наявність у заявника ран на обох щиколотках розміром 2,5 см x 1,5 см та 2,3 см x 0,9 см відповідно. У висновку лікар зазначив, що ці ушкодження були легкими і могли бути заподіяні заявникові тупими предметами приблизно за три дні до огляду. Враховуючи характер ушкоджень, які на думку лікаря «є неспецифічними», він висловив

сумнів щодо правдоподібності тверджень заявника про застосування до нього електричного струму.

18. 26 травня 2004 року захисник і родичі заявника звернулися до прокуратури м. Хмельницького зі скаргою на те, що протягом перших годин 21 травня 2004 року заявника катували працівники міліції Р.О. і Д. Вони зазначили, що лікар, який оглядав заявника 23 травня 2003 року, проігнорував кілька точкових ран на щиколотках заявника та що медичний висновок був неточним. Скаржники вимагали проведення розслідування цього питання та проведення нового медичного обстеження заявника.

19. Того самого дня під час розгляду Хмельницьким міськрайонним судом подання прокурора про обрання заявникові запобіжного заходу у вигляді взяття під варту заявник поскаржився суду на погане поводження з ним (див. пункт 41 нижче). Суд, як стверджується, проігнорував його скаргу.

20. Пізніше того самого дня, як стверджується, працівники міліції знову побили заявника, перед цим надівши на нього бронежилет. Він знову зізнався у вчиненні злочинів.

21. 7 червня 2004 року в Південно-Західному відділі міліції було проведено огляд кабінету, в якому 21 травня 2004 року допитували заявника, і складено протокол, згідно з яким там «не було виявлено жодних сторонніх предметів, які можна було б застосувати для заподіяння тілесних ушкоджень».

22. 10 червня 2004 року було проведено ще одну призначену слідчим судово-медичну експертизу заявника. Згідно з експертним висновком на ногах і щиколотках заявника було виявлено двадцять точкових ран, кожна завширшки 0,3 см і завдовжки 0,2 см. На тильній стороні правого стегна виявлено фіолетовий синець (3 см х 2 см). Лікар визначив ушкодження як легкі і такі, що могли бути заподіяні тупими предметами ймовірно 24 травня 2004 року. У висновку зазначалось: «Судово-медичних даних, які б свідчили, що тілесні ушкодження спричинені дією електроструму, немає».

23. 15 червня 2004 року за результатами службового розслідування Управління МВС України в Хмельницькій області надало висновок, де зазначалось, що скарга заявника про погане поводження з ним у відділі міліції є безпідставною. Висновок було складено на підставі пояснень, відібраних у відповідних працівників міліції, які заперечували факт застосування примусу, а також на підставі медичного висновку від 24 травня та протоколу огляду кабінету від 7 червня 2004 року.

24. 18 червня 2004 року прокуратура м. Хмельницького винесла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції у зв'язку з відсутністю в їхніх діях складу злочину. Постанова головним чином ґрунтувалась на поясненнях, відібраних у відповідних працівників міліції, та медичних висновках від 24 травня і 10 червня 2004 року.

25. Заявник оскаржив цю відмову як окремо, так і під час судового розгляду його справи. У вересні 2005 року прокуратура м.

Хмельницького повідомила заявнику про те, що його скарги на погане поводження з боку працівників міліції було долучено до матеріалів справи та їх буде розглянуто під час судового розгляду його справи.

26. Постанову прокуратури від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції для встановлення їхньої кримінальної відповідальності скасовували загалом тричі, а потім знову залишали без змін. 28 березня 2007 року, скасовуючи її востаннє, апеляційний суд Хмельницької області послався також на те, що скаргу заявника про погане поводження було долучено до матеріалів кримінальної справи і має бути розглянуто в рамках судового розгляду (див. також пункт 95 нижче).

27. 22 червня 2004 року заявника перевели з Хмельницького ІТТ до слідчого ізолятора (далі — СІЗО). За інформацією Уряду заявник не звертався зі скаргами про погане поводження до медичних працівників або керівництва ІТТ чи СІЗО.

28. Заявник стверджував, що 20 липня 2004 року його знову побили працівники міліції, які доставляли його до суду, що мав вирішити питання про тримання його під вартою. Того самого дня у зв'язку із цим батько заявника звернувся із відповідною скаргою до Генеральної прокуратури України (далі — ГПУ).

29. Про стверджуване погане поводження із заявником його батько також повідомив відділ боротьби з організованою злочинністю Управління МВС України в Хмельницькій області, звернувшись за телефоном «гарячої лінії».

30. 19 серпня 2004 року згаданий вище орган вирішив направити справу до прокуратури Хмельницької області у зв'язку з неможливістю встановити істину самостійно.

31. У червні 2005 року захисник заявника звернувся до приватної установи, що мала ліцензію на проведення судово-медичної експертизи, із запитом про надання експертного висновку щодо таких питань: а) чи можна на підставі результатів медичних обстежень від 24 травня і 10 червня 2004 року стверджувати, що тілесні ушкодження на щиколотках заявника могли бути заподіяні тупими предметами; б) які сліди, як правило, залишаються на шкірі від прямого контакту з електричним струмом і чи мають тілесні ушкодження заявника такий характер; с) які тілесні ушкодження можуть бути заподіяні особі, якщо перед побиттям на неї одягли бронежилет.

32. 29 червня 2005 року двоє експертів згаданої вище установи, один з яких мав двадцятитрирічний, а другий — чотирирічний досвід у відповідній сфері, склали висновок, у якому зазначили таке: тілесні ушкодження заявника не могли бути заподіяні тупими предметами; їх кількість і характер свідчать про те, що вони могли бути заподіяні 21 травня 2004 року внаслідок контактування можливо неодноразового з оголеними електричними дротами. Щодо запитання про тілесні ушкодження, які виникають внаслідок побиття через бронежилет, лікарі послалися на показання, які давали їхні колеги з Хмельницького обласного бюро судово-медичних експертиз під час судового розгляду

і згідно з якими в таких випадках можуть бути заподіяні ушкодження внутрішніх органів. Такі ушкодження можна виявити за допомогою рентгенологічного дослідження, але заявникові його не проводили.

33. З ухвали Шепетівського суду від 10 липня 2006 року (див. пункт 82 нижче) вбачається, що згаданий медичний висновок було долучено до матеріалів справи заявника.

34. Обставини, пов'язані з розслідуванням під час судового розгляду справи скарги заявника про погане поводження з ним, викладено нижче в розділах, які стосуються судового розгляду.

3. Проведення у кримінальній справі заявника

а) Події, що мали місце до офіційного початку проведення

35. 21 травня 2004 року заявник зізнався у вчиненні розбійного нападу та вбивства пані І. (див. також пункт 14 вище).

36. Того самого дня слідчий звернувся до Хмельницького міськрайонного суду з поданням про проведення обшуку у двох квартирах, в одній з яких заявник був зареєстрований, а в іншій – фактично проживав. Як зазначалось у поданні, в ході слідства було встановлено ймовірність причетності заявника до вбивства та наявності суттєвих доказів у місці, де він фактично проживає та/або зареєстрований.

37. Того самого дня Хмельницький міськрайонний суд задовольнив подання про проведення зазначених обшуків.

38. Приблизно о 21 годині працівники міліції провели обшук у квартирі, в якій заявник проживав разом зі своєю дружиною (заявницею). Пізніше того самого вечора вони також провели обшук у квартирі його батьків, у якій він був зареєстрований. Як видно з матеріалів, під час обшуку не було виявлено нічого, що мало б значення для розслідування.

б) Досудове розслідування і перше затримання заявника

39. 23 травня 2004 року щодо заявника було порушено кримінальну справу за підозрою у вчиненні розбійного нападу з метою заволодіння майном та у вчиненні вбивства з корисливих мотивів. У зв'язку з порушеною кримінальною справою заявника було затримано. Слідчий задокументував затримання о 12 годині дня, заповнивши стандартний бланк протоколу затримання підозрюваного. У заздалегідь вдрукованому у бланк стандартному тексті було викладено підстави для затримання:

«Обставини вчиненого не виключають того, що підозрюваний [прізвище] може сховатися від слідства і буде перешкодити встановленню істини у справі, що разом з тяжкістю скоєного є мотивом для його затримання».

У графі «Пояснення затриманого» було зазначено, що заявник «пояснень не дав». Заявника було піддано особистому обшуку, при цьому «нічого виявлено не було». Того самого дня він відмовився від

зізнавальних показань, які давав раніше, і заявив, що їх було отримано від нього в результаті застосування сили.

40. 26 травня 2004 року прокуратура м. Хмельницького звернулася до Хмельницького міськрайонного суду з поданням про обрання заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, посиляючись на наявність переконливих доказів проти нього та на той факт, що він підозрювався у вчиненні тяжких злочинів. У поданні було зазначено, що 21 травня 2004 року заявник прибув до Південно-Західного відділу міліції і самостійно здався міліції, зізнавшись у вчиненні розбою і вбивства. Далі було зазначено, що 23 травня 2004 року його було затримано за підозрою у вчиненні згаданих вище злочинів.

41. Того самого дня 26 травня 2004 року за результатами судового засідання, проведеного за участю заявника та захисника Ма., найнятого його батьками (див. пункт 53 нижче), Хмельницький міськрайонний суд задовольнив подання прокурора і обрав заявнику запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Суд посилався на тяжкість обвинувачень, висунутих заявнику, та на пов'язаний із цим ризик його ухилення від слідства і суду або перешкоджання встановленню істини. У згаданій ухвалі було зазначено, що вона може бути оскаржена впродовж трьох днів з дати винесення.

42. У матеріалах справи міститься копія письмової заяви заявника від 28 травня 2004 року, згідно з якою він, пославшись на статтю 63 Конституції, відмовився давати показання під час досудового слідства. Водночас, як свідчать деякі інші документи, у згаданій вище день заявник ще раз зізнався у вчиненні злочинів. Заявник стверджував, що він зробив це після побиття його працівниками міліції в Хмельницькій прокуратурі, а зізнання писав під диктовку слідчого.

43. 1 червня 2004 року у присутності захисника (пана Ма.) заявник знову зізнався у вчиненні зазначених вище злочинів. За його твердженням ці зізнавальні показання він давав у присутності працівників міліції, причетних до стверджуваного поганого поводження з ним. У протоколі його допиту від 1 червня 2004 року містяться як його зізнавальні показання, так і зроблений ним запис «винним себе не визнаю».

44. 2 червня 2004 року за такими ж самими обвинуваченнями, які пред'явили заявникові, було затримано якогось пана М., який зізнався у вчиненні злочинів після стверджуваного побиття його працівниками міліції (про що він згодом скаржився під час судового розгляду його справи).

45. 5 червня 2004 року між заявником і М. було проведено очну ставку, під час якої заявник повторив свої зізнавальні показання у присутності призначеного йому захисника Ко. (див. пункт 52 нижче).

46. 15 липня 2004 року у присутності захисника Ма. заявник відмовився від зізнавальних показань, які дав раніше, пославшись на те, що він давав їх під примусом, і заявив про свою невинуватість.

47. 20 липня 2004 року за результатами розгляду подання прокурора Хмельницький міськрайонний суд продовжив строк тримання заявника

під вартою до 23 вересня 2004 року, посиляючись на тяжкість пред'явлених йому обвинувачень та на пов'язаний із цим ризик його переховування від слідства та суду, а також ймовірність того, що він перешкоджатиме слідству, яке ще не було завершено.

48. 31 серпня 2004 року дії заявника було перекваліфіковано з умисного вбивства на завдання тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть потерпілого. Обом обвинуваченим у цій справі також пред'явили обвинувачення в розбійному нападі та незаконному зберіганні зброї.

49. 3 вересня 2004 року досудове слідство було закінчено і заявникові та М. було надано можливість ознайомитися з матеріалами справи.

50. 22 вересня 2004 року справу було направлено до Хмельницького міськрайонного суду.

є) Юридичне представництво заявника під час досудового слідства

51. За твердженням заявника у період з 20 до 24 травня 2004 року він не мав захисника.

52. Уряд стверджував, що 23 травня 2004 року заявнику було призначено захисника (пана Ко).

53. 24 травня 2004 року батьки заявника уклали з адвокатом паном Ма. договір про надання заявнику юридичної допомоги у порушеній щодо нього кримінальній справі.

54. 25 травня 2004 року пан Ма. отримав від слідчого, у провадженні якого перебувала справа, письмовий дозвіл на його зустрічі із заявником у Хмельницькому ІТТ, де перебував заявник.

55. 27 травня 2004 року заявник відмовився від послуг призначеного захисника пана Ко. і висловив бажання мати своїм захисником пана Ма. Однак згодом під час деяких слідчих дій він давав згоду на те, щоб його представляв захисник пан Ко.

56. 2 червня 2004 року пану Ма. не дозволили побачитися із заявником, посиляючись на наявність у дозволі стверджуваних недоліків. Наступного дня він поскаржився на це начальникові Управління МВС в м. Хмельницькому.

57. 18 червня 2004 року пан Ма. також звернувся до прокуратури м. Хмельницького зі скаргою на те, що слідчий перешкоджає йому брати участь у слідчих діях. Він повідомив, зокрема, що його належним чином не поінформували про слідчі дії, які було проведено без його участі. Крім того, він стверджував, що призначений заявникові захисник був некомпетентним.

58. 24 червня 2004 року начальник Управління МВС в м.Хмельницькому надіслав пану Ма. листа, в якому повідомив, що справді посадова особа ІТТ неправомірно перешкождала побаченням захисника із заявником, у зв'язку з чим на цю особу накладено дисциплінарне стягнення.

д) Виправдувальний вирок у справі заявника і його звільнення Хмельницьким міськрайонним судом

59. 14 жовтня 2004 року Хмельницький міськрайонний суд провів попередній розгляд справи, під час якого вирішив залишити заявника під вартою. Матеріали, подані сторонами до Суду, не містять копії цієї постанови.

60. 5 травня 2005 року Хмельницький міськрайонний суд під головуванням судді П. постановив виправдувальний вирок щодо заявника за всіма пред'явленими йому обвинуваченнями, але водночас визнав другого підсудного пана М. винним у вчиненні злочину, не пов'язаному з цією справою, а саме незаконному зберіганні зброї (мисливської рушниці і коробки патронів, які було виявлено в його гаражі і які не стосувалися вбивства пані І.). Суд встановив, що доказів вини підсудних немає і що їхні зізнавальні показання були отримані в результаті застосування сили.

61. У вирокі було зазначено таке:

«Як стверджували ще при досудовому слідстві підсудні і це підтвердили в ході судового розгляду справи, ... до них працівники міліції застосували фізичне та психічне насильство, примушуючи зізнатися у злочині, якого вони не вчиняли і про обставини якого знали від працівників міліції.

Сумнівів у цьому немає, оскільки за матеріалами справи у період часу, коли були написані явки з повинною, підсудні перебували під арештом. Вони вказують на конкретних оперативних працівників Південно-Західного відділу міліції, які застосовували до них насильство, в подробицях описують їхні дії. За їх, підсудних, клопотаннями були проведені судово-медичні експертизи [...], за висновками яких у підсудних виявлені тілесні ушкодження. При досудовому слідстві [і заявник, і М.] відмовились від своїх зізнань у злочині проти родини пані І., у різні інстанції зверталися зі скаргами на дії працівників правоохоронних органів».

62. Суд зазначив, що і обставини, і мотиви злочину викладено в зізнавальних показаннях підсудних непослідовно. Суд зауважив, що вони викликали підозру міліції лише тому, що синові пані І., який випадково побачив їх разом на вулиці, вони здалися за своєю статуєю і зростом схожими на злочинців. Суд встановив, що слідство помилково взяло до уваги цей цілком необґрунтований аргумент. Більше того, суд також визнав, що всі висновки слідства — це тільки припущення, не підтверджені доказами.

63. Крім того, суд зауважив, що «як один з основних доказів участі підсудних у вчиненні злочину» досудове слідство визнало показання водія таксі пана К., який повідомив про те, що підвіз двох пасажирів до місця неподалік від будинку, в якому потім відбулося вбивство. При цьому суд зазначив, що опис пасажирів цим свідком 22 березня 2004 року змінився у порівнянні з тим, що було надано раніше 13 березня 2004 року. Хоча пан К. не спромігся вказати жодну конкретну деталь їхньої зовнішності, пізніше з двох осіб, пред'явлених йому для впізнання, він вказав на заявника, «впізнавши його за зростом».

64. Щодо інших доказів, то серед них були показання трьох свідків, які бачили, як двоє осіб бігли сходами неподалік від місця вчинення

вбивства, але свідки не змогли впізнати в них обвинувачених. Слідство також виявило в домі пана М. магазин з патронами, але вилучені патрони були іншого типу, порівняно з тими, за допомогою яких було застрелено потерпілу.

65. Суд скасував обраний стосовно заявника запобіжний захід.

66. Того ж дня, 5 травня 2005 року, Хмельницький міськрайонний суд виніс окрему постанову, в якій вказав прокуратурі Хмельницької області, Управлінню МВС України в Хмельницькій області та Хмельницькому обласному бюро судово-медичних експертиз на такі порушення:

«[заявника та пана М.] затримали ... з надуманих мотивів; огляд їх у присутності понятих не провели; повідомлень про мотиви затримання, роз'яснень стосовно захисту не робили, родичів про затримання не повідомили».

67. В окремій постанові було також зазначено, що обвинувачені неодноразово скаржилися на погане поводження, якого зазнали під час затримання у відділі міліції, вказуючи імена причетних до цього працівників міліції, і що в обвинувачених було виявлено тілесні ушкодження. Суд визнав, що лікар, який оглядав заявника 24 травня 2004 року, підготував поверховий і необґрунтований висновок про відсутність тілесних ушкоджень, спричинених електричним струмом.

68. 5 травня 2005 року Хмельницький міськрайонний суд виніс ще одну постанову, якою скасував постанову прокурора від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою заявника про погане поводження з ним під час затримання у відділі міліції.

е) Направлення справи до апеляційного суду Тернопільської області і скасування виправдувального вироку у справі заявника

69. Пани І. (син і чоловік покійної пані І., яких визнали потерпілими в цій справі) оскаржили вирок від 5 травня 2005 року в апеляційному порядку. У червні 2005 року вони звернулися до Верховного Суду, оскаржуючи склад апеляційного суду Хмельницької області, який мав розглядати їхню апеляційну скаргу, посиляючись на те, що деякі з суддів цього суду нібито мали дружні стосунки із суддею П., під головуванням якого у першій інстанції було винесено оскаржуваний вирок. Вони також стверджували, що кілька суддів зазначеного суду були членами обласної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, до складу якої також входили і захисники підсудних. Тому син і чоловік покійної пані І. вимагали передати справу на розгляд апеляційного суду будь-якої іншої області.

70. 23 червня 2005 року заступник Голови Верховного Суду доручив апеляційному суду Хмельницької області передати справу на розгляд до апеляційного суду Тернопільської області (далі — Тернопільський суд) «з метою забезпечення найбільш повного та об'єктивного розгляду справи».

71. 11 серпня 2005 року Тернопільський суд встановив, що суд першої інстанції ретельно і достовірно всі докази у справі не оцінив, і погодився з твердженнями підсудних про те, що з ними погано поводитись у відділі міліції, не взявши до уваги відповідні висновки органів слідства. Тернопільський суд також зауважив, що зізнавальні показання обвинувачених, які вони давали у присутності їхніх захисників, проаналізовано не було. Тернопільський суд зазначив, що кілька засідань було проведено без участі прокурора і що Хмельницький міськрайонний суд не відреагував на клопотання потерпілих про направлення справи на додаткове розслідування з метою застосування суворіших положень Кримінального кодексу. На цих підставах Тернопільський суд скасував і виправдувальний вирок, і дві постанови Хмельницького міськрайонного суду від 5 травня 2005 року та повернув справу до цього суду на новий судовий розгляд в іншому складі суду.

72. Тернопільський суд відхилив клопотання потерпілих у справі про передання справи на розгляд до іншого суду Тернопільської області, оскільки таке передання суперечило б положенням Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК).

г) Направлення справи на розгляд Шепетівського міськрайонного суду і повторний судовий розгляд справи заявника

73. У серпні і вересні 2005 року адвокат потерпілих звертався до Верховного Суду з клопотаннями про передання справи з Хмельницького міськрайонного суду до суду в іншій області. Він зазначав, що суддя П., під головуванням якого раніше відбувся розгляд справи (див. пункт 60 вище), обіймав посаду заступника Голови Хмельницького міськрайонного суду і тому впливатиме на її розгляд незалежно від складу колегії суддів.

74. 20 вересня 2005 року, не виявивши підстав для передання справи до суду в іншій області, перший заступник Голови Верховного Суду доручив апеляційному суду Хмельницької області розглянути можливість передання її на розгляд до іншого суду в Хмельницькій області.

75. 29 вересня 2005 року апеляційний суд Хмельницької області передав справу на розгляд Шепетівського міськрайонного суду (далі — Шепетівський суд) Хмельницької області.

76. 21 листопада 2005 року Шепетівський суд провів попередній розгляд справи, протягом якого потерпілі безуспішно домагалися зміни запобіжного заходу стосовно обвинувачених.

77. 4 січня 2006 року Шепетівський суд знову відхилив клопотання потерпілих про зміну запобіжного заходу стосовно співобвинувачених з підписки про невиїзд на тримання під вартою. Суд зазначив, що співобвинувачені у справі не ухиляються від слідства і не перешкоджають його здійсненню.

78. 10 липня 2006 року Шепетівський суд повернув справу до прокуратури м. Хмельницького на додаткову перевірку, вказавши на

тридцять сім недоліків раніше проведеного розслідування, які неможливо виправити під час судового розгляду.

79. Суд зазначив, *inter alia*, що показання підсудних не є послідовними, як і показання свідків і потерпілого (пана І., сина пані І.). Суд зауважив, зокрема, що пан І. спочатку неодноразово заявляв, що на нього та його матір здійснили напад їхні конкуренти по бізнесу. Пізніше, під час судового розгляду, він змінив і свій опис зовнішності нападників (який суперечив їх опису деякими іншими свідками), і свою версію про те, ким вони могли бути. Крім того, матеріали справи містили повідомлення міліції, згідно з яким один із водіїв таксі чув від сусіда пані І., що вона отримувала телефонні дзвінки з погрозами у зв'язку зі зниженням нею цін на свою продукцію. Перевірки цієї інформації проведено не було.

80. Суд також зазначив, що слідчий не обґрунтував перекваліфікацію дій заявника з умисного вбивства на завдання тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть потерпілого, з додатковим обвинуваченням у незаконному зберіганні зброї.

81. Шепетівський суд висловив занепокоєння з приводу способу, в який слідством були отримані показання водія таксі К. (як свідчить судові рішення, він — ключовий свідок у справі), який впізнав у заявникові одного з двох пасажирів, яких приблизно у час вчинення вбивства він підвозив до будинку, де було вчинено цей злочин, чекав їх там приблизно півгодини, а потім відвіз до кафе. Суд зазначив, що 22 березня 2004 року слідчий допитував К. як свідка у справі про вбивство пані І., тимчасом як К. тримався в Хмельницькому ІТТ за підозрою у незаконному зберіганні наркотиків. Хоча і К., і слідчий заперечували зазначене вище під час судового розгляду справи заявника, адміністрація ІТТ підтвердила, що у згадану вище дату, яка також, як задокументовано, була датою допиту К. як свідка, він тримався у цьому ІТТ. Більше того, як видно з журналу реєстрації переміщення затриманих осіб, у згадану вище дату К. перебував в ІТТ.

82. Крім того, суд зазначив, що скарги обвинувачених про те, що з ними погано поводитись у відділі міліції, не було розслідувано належним чином. У своїх критичних зауваженнях суд, зокрема, зазначив:

«[помічник прокурора м. Хмельницького] виносячи постанову, послався виключно на ідентичні пояснення працівників Південно-Західного відділу міліції, які є зацікавленими особами і яких підсудні звинувачують у застосуванні тортур, та на висновок службової перевірки керівництва [Південно-Західного відділу міліції] по фактах застосування насильства своїми ж підлеглими, що на думку суду є неприпустимим, відмовив в порушенні кримінальної справи.

При цьому [помічником прокурора] жодним чином не з'ясовано, чому, з яких причин, за яких обставин і як саме [у заявника] в період перебування саме в ІТТ, де він утримувався протягом місяця, а не в СІЗО, утворилися тілесні ушкодження, механізм їх утворення.

...В матеріалах справи міститься висновок спеціалістів в галузі судової медицини щодо механізму виникнення [у заявника] тілесних ушкоджень, зокрема,

стверджується про можливість виникнення тілесних ушкоджень в результаті заподіяння ударів електрострумом.

...За таких обставин з метою усунення суперечностей, які містяться в медичних заключеннях..., слід призначити повторну судово-медичну експертизу...».

83. Того самого дня 10 липня 2006 року Шепетівський суд виніс окрему постанову, в якій вказав на низку грубих порушень кримінально-процесуального законодавства під час досудового слідства, подібних до зазначених в окремій постанові Хмельницького міськрайонного суду від 5 травня 2005 року. Суд знову піддав критиці розслідування, проведене за скаргами обох підсудних про погане поводження з ними у відділі міліції. Зокрема, суд зауважив:

«службове розслідування по фактах застосування сили до підсудних прокуратурою доручено безпосередньому керівництву осіб, яких підсудні звинувачують у застосуванні тортур, і за результатами цієї перевірки приймається рішення про відсутність в їх діях складу злочину, що на думку суду є неприпустимим».

84. Крім того, суд зазначив, що слідчі призначили заявникові захисника, хоча у нього вже був захисник, вибраний ним на власний розсуд, якого не було повідомлено про проведення слідчих дій у справі.

г) Неодноразове направлення справи на розгляд Тернопільського суду

85. Потерпілі оскаржили згадані вище рішення Шепетівського суду. Водночас вони заперечували проти розгляду справи апеляційним судом Хмельницької області.

86. 28 липня 2006 року перший заступник Голови Верховного Суду знову доручив апеляційному суду Хмельницької області передати справу на розгляд до Тернопільського суду, мотивуючи це аргументами, наведеними в його листі від 23 червня 2005 року на підтримку такого передання.

87. 4 серпня 2006 року апеляційний суд Хмельницької області направив матеріали справи до Тернопільського суду.

88. 4 жовтня 2006 року Тернопільський суд скасував окрему постанову Шепетівського суду від 10 липня 2006 року з формальних підстав і залишив без змін постанову прокуратури м. Хмельницького від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції за скаргою заявника про погане поводження з ним. Тернопільський суд дійшов висновку, що вимоги статті 236-1 КПК дотримано не було, а саме не було подано письмової заяви про скасування постанови від 18 червня 2004 року і в будь-якому разі така заява мала бути подана до Хмельницького міськрайонного суду.

89. Крім того, Тернопільський суд вилучив з постанови Шепетівського суду від 10 липня 2006 року про повернення справи на додаткове розслідування всі питання окрім тих, які стосувалися кваліфікації дій підсудних за Кримінальним кодексом та оцінки

показань сина пані І. Зокрема, у своїй ухвалі Тернопільський суд зазначив:

«Виходячи з матеріалів справи, а саме враховуючи сукупність всіх зібраних доказів, характер злочинних дій, знаряддя вчинення злочину — вогнепальну зброю, висновки судово-медичної експертизи про локалізацію та характер поранень, колегія суддів вважає, що потерпіла ... позбавлена життя умисно і є всі підстави для кваліфікації дій винних осіб за статтею КК України, якою передбачена відповідальність за більш тяжкий злочин».

h) Затримання заявника 22–23 листопада 2006 року

90. 22 листопада 2006 року о 10 год. 50 хв. заявника затримав слідчий за підозрою у вчиненні умисного вбивства. Рішення слідчого було вмотивоване стандартним формулюванням, яке міститься в тексті типової форми протоколу затримання, а саме:

«[якщо] очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин».

91. 23 листопада 2006 року прокуратура м. Хмельницького винесла постанову про звільнення заявника, посиляючись на кримінально-процесуальні положення стосовно зміни обраного запобіжного заходу на інший.

92. Того самого дня заявник звернувся до прокуратури м. Хмельницького зі скаргою про незаконність його затримання протягом зазначеного періоду.

i) Долучення скарги заявника про погане поводження до матеріалів кримінальної справи щодо нього

93. Керуючись згаданою вище ухвалою Тернопільського суду від 4 жовтня 2006 року (див. пункт 88 вище), заявник оскаржив постанову прокуратури м. Хмельницького від 18 липня 2004 року до Хмельницького міськрайонного суду.

94. 26 лютого 2007 року Хмельницький міськрайонний суд задовольнив скаргу, скасувавши постанову від 18 червня 2004 року і повернувши справу до прокуратури м. Хмельницького.

95. 28 березня 2007 року апеляційний суд Хмельницької області скасував згадану вище постанову суду від 26 лютого 2007 року за апеляцією прокуратури м. Хмельницького і постановив, що розслідування за скаргою про погане поводження слід провести в рамках кримінальної справи заявника, яку розглядав Тернопільський суд.

j) Тримання заявника під вартою з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року

96. 30 листопада 2006 року слідчий пред'явив заявникові офіційні обвинувачення за двома епізодами умисного вбивства з корисливих мотивів (з урахуванням також учиненого ним замаху на вбивство сина пані І., що виявився безуспішним з незалежних від нього причин), розбійному нападі та незаконному зберіганні зброї.

97. Того самого дня слідчий звернувся до Хмельницького міськрайонного суду з поданням про заміну запобіжного заходу, обраного стосовно заявника, з підписки про невиїзд на взяття під варту. Посилаючись на серйозність обвинувачень, які було пред'явлено того самого дня, та існуючий ризик переховування від слідства і суду, слідчий стверджував, що належним запобіжним заходом для заявника є взяття під варту.

98. 18 грудня 2006 року під час судового засідання за участю заявника та його захисника Хмельницький міськрайонний суд розглянув згадане вище подання слідчого, а також скаргу заявника про незаконність його затримання 22–23 листопада 2006 року. Суд на вимогу прокурора змінив застосований до заявника запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд на взяття під варту. Він відхилив як необґрунтовану скаргу заявника про його затримання 22 листопада 2006 року. Мотивуючи обрання стосовно заявника нового запобіжного заходу, суд послався на те, що заявник підозрюється у вчиненні тяжких злочинів і що існує ризик його ухилення від слідства і перешкоджання встановленню істини у справі. При цьому суд послався на невизначені показання потерпілих. Щодо скарги заявника про затримання 22–23 листопада 2006 року він зазначив, що немає підстав вважати цей захід незаконним.

99. Батько заявника і його захисник оскаржили цю постанову, аргументуючи тим, що, перебуваючи на підписці про невиїзд, заявник завжди з'являвся за викликом слідчого і що твердження членів сім'ї жертви про його спроби вплинути на їхні показання ґрунтуються лише на їхній підозрі про те, що «за ними хтось стежить». Крім того, вони вказували на наявність у заявника проблем зі здоров'ям, посилаючись на те, що на час винесення постанови про затримання він проходив стаціонарне лікування в неврологічній лікарні, що підтверджувалось документами. Вони також доводили, що він має постійне місце проживання, не має судимостей у минулому, утримує маленьку дитину і навчається в університеті. Тому вони наполягали, що немає підстав вважати, що він ухилятиметься від слідства. Представники заявника також оскаржили рішення Хмельницького міськрайонного суду стосовно затримання заявника 22–23 листопада 2006 року. Вони не подали ніяких зауважень чи скарг стосовно того, що вони самі або заявник не мали доступу до матеріалів справи до розгляду судом 18 грудня 2006 року вимог прокурора.

100. 21 грудня 2006 року за результатами судового засідання, проведеного за участю захисника та батька заявника, апеляційний суд Хмельницької області відмовив у задоволенні апеляції заявника і залишив без змін обраний запобіжний захід у вигляді взяття під варту, посилаючись на тяжкість пред'явлених заявникові обвинувачень та «побоювання свідків за свою безпеку». Він також відхилив скаргу заявника стосовно його затримання 22–23 листопада 2006 року, встановивши, що немає «істотних підстав для визнання [його] незаконним».

101. Того самого дня апеляційний суд Хмельницької області за поданням слідчого продовжив строк тримання заявника під вартою до п'яти місяців (до 23 січня 2007 року з урахуванням періоду тримання його під вартою з 23 травня до 22 вересня 2004 року). Суд послався на тяжкість пред'явлених заявникові обвинувачень і невизначені спроби перешкодити встановленню істини у справі, а також на значний обсяг матеріалів справи.

102. 23 січня 2007 року слідчий звернувся до апеляційного суду Хмельницької області з поданням про продовження строку тримання заявника під вартою, посилаючись на обсяг слідчих дій, які необхідно було вжити.

103. У січні 2007 року (дата нерозбірлива) апеляційний суд Хмельницької області продовжив строк тримання заявника під вартою до шести місяців (до 23 лютого 2007 року). Він мотивував своє рішення кількістю часу, необхідного заявникові для ознайомлення з матеріалами справи, тяжкістю обвинувачень та його «незадовільною поведінкою під час перебування на волі».

104. 19 лютого 2007 року заявникові оголосили обвинувальний висновок у кримінальній справі і справу направили на розгляд апеляційного суду Хмельницької області.

к) Повторний судовий розгляд справи заявника і засудження його Тернопільським судом в якості суду першої інстанції

105. У невстановлену дату в 2007 році було вирішено, що судом першої інстанції у справі буде Тернопільський суд.

106. 21 березня 2007 року Тернопільський суд провів попередній розгляд справи. Суд залишив без змін обраний стосовно заявника запобіжний захід у вигляді взяття під варту, визнавши, що «немає підстав для зміни запобіжного заходу». При цьому суд не встановив строку такого тримання.

107. 31 серпня 2007 року Тернопільський суд визнав заявника винним у вчиненні умисного вбивства з корисливих мотивів за попередньою змовою групою осіб, у вчиненні розбою з метою заволодіння майном та незаконному зберіганні зброї і призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі строком на п'ятнадцять років.

108. Суд послався, *inter alia*, на показання водія таксі К., згідно з якими він підвіз двох пасажирів до будинку, де було вчинено злочин, чекав їх там приблизно півгодини, а потім їх звідти увіз. Він упізнав заявника «за рисами обличчя, формою носа та волоссям» як одного з тих пасажирів. К. заперечував, що з боку міліції на нього здійснювався будь-який тиск. Він повідомив, що його допитували в прокуратурі, але він не пам'ятає подробиць того допиту. Слідчий, який допитував К., повідомив, що допит проводився в прокуратурі, зазначивши при цьому іншу дату допиту, ніж та, що зазначена у протоколі допиту, а розбіжність між цими датами пояснив як друкарську помилку. К. заперечував як помилкові твердження заявника про те, що він, тобто

К., зізнався заявнику в тому, що звів на нього наклеп під тиском з боку міліції. Суд зазначив таке:

«Даних, які б свідчили про застосування до свідка [К.] недозволених методів слідства, щоб спонукати його дати обвинувальні показання стосовно підсудних, як це стверджують останні, у справі не встановлено.

Посилання [заявника] на те, що [К.] затримали 19 березня 2004 року і тримали у відділі міліції до 22 березня 2004 року і тому він вказав на [заявника як на злочинця], безпідставні. Вони не підтверджуються матеріалами справи і не можуть свідчити про чинення на [К.] тиску з метою викриття підсудних. Свідок [К.] у судовому засіданні категорично заперечував цей факт, як і те, що він говорив [заявникові], що обмовив його під тиском працівників міліції, як неодноразово стверджував [заявник].

Колегія суддів вважає показання [К.], які він давав під час досудового слідства та в судовому засіданні, правдивими, оскільки вони як на досудовому слідстві, так і в судовому засіданні були однаковими, послідовними в деталях, і в показаннях не було суттєвих розбіжностей, про які стверджують підсудні та їхні захисники. Тому суд поклав їх в основу вироку як доказ на підтвердження вини підсудних, ... оскільки вони узгоджуються з іншими доказами».

109. Крім того, суд взяв до уваги показання сина пані І., який вважав, що впізнав заявника та іншого підсудного за їхніми статурами і рухами, коли побачив їх разом на вулиці. Суд також врахував показання кількох свідків, які бачили двох осіб у масках поблизу місця злочину. Тернопільський суд спирався на заяви підсудних про явку з повинною, написані ними на початку досудового слідства. Деякі розбіжності між версіями підсудних на думку суду свідчили про добровільний характер їхніх зізнань. Працівників міліції, які, як стверджувалося, були причетними до поганого поводження з підсудними, допитали під час судового розгляду. Вони заперечили такі твердження. Тернопільський суд також зазначив, що заявник не скаржився до адміністрації ІТТ і СІЗО на погане поводження з ним. Суд допитав лікарів, які оглядали заявника у травні та червні 2004 року, і вони знову заявили, що його тілесні ушкодження не були характерними для ураження електрострумом. Крім того, суд послався на постанову прокуратури м. Хмельницького від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою заявника. З огляду на ці міркування суд першої інстанції визнав безпідставним твердження заявника про те, що з ними погано поводитись.

110. Строк ув'язнення заявника мав обчислюватися з 18 грудня 2006 року і включав період тримання його під вартою з 23 травня 2004 року до 5 травня 2005 року та затримання 22–23 листопада 2006 року.

111. Заявник подав касаційну скаргу, в якій стверджував, *inter alia*, що його вину так і не було доведено, а обвинувальний вирок ґрунтувався головним чином на явках з повинною, які були отримані від нього в результаті катування та за відсутності юридичної допомоги захисника. Він стверджував, що висновок судово-медичної експертизи, який підтверджує його заяви про його катування електрострумом, залишився проігнорованим.

112. Крім того, заявник наголошував на тому, що показання К., на які суд першої інстанції спирався як на доказ його вини, з часом докорінно змінилися не на його користь і за підозрілих обставин. Він стверджував, зокрема, що спочатку К. заявив, що не пам'ятає, як виглядали його пасажери, яких він підвозив 13 березня 2004 року. Заявник також звернув увагу на той факт, що 19 березня 2004 року міліція затримала К. за перебування в нетверезому стані. Згодом під час особистого обшуку у К. було виявлено пакетик із речовиною «рослинного походження» і його затримали. Саме під час адміністративного затримання він «пригадав» деякі загальні риси одного з пасажирів. Заявник послався на конкретні сторінки в матеріалах справи, де записано показання К., які він давав під час судового розгляду, а саме щодо «існування суттєвих відмінностей між тими, кого він підвозив [13 березня 2004 року], і обвинуваченими» і що слідчий вніс деякі неправдиві відомості у протоколи його допитів, які проводилися під час досудового слідства. Заявник також повідомив, що матеріали справи містять текст запису (підготовлений технічним експертом) його розмови з К., що мала місце в 2006 році (очевидно, під час перебування заявника на свободі), під час якої К. заявив, що міліція, погрожуючи звинуватити його самого у вбивстві пані І., примусила його дати свідчення проти обвинувачених, що йому підкинули наркотики і він дав обвинувальні показання під час тримання його в ІТТ. Заявник акцентував увагу на тому, що К. зізнався в суді, що справді мав зустріч із ним у 2006 році і їхня розмова могла б бути зафіксованою. Він також скаржився, що, незважаючи на вимоги з боку захисту дослідити згаданий вище аудіозапис у судовому засіданні і поставити у зв'язку з цим запитання до К., суд першої інстанції відхилив це клопотання без будь-яких пояснень. У касаційній скарзі було також зазначено, що матеріали справи містять копію постанови слідчого від 31 серпня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо К. без посилання на будь-які положення Кримінального кодексу — цей факт, за твердженням заявника, залишився без оцінки.

113. 20 березня 2008 року Верховний Суд залишив вирок щодо визнання заявника винним без змін. Головним чином Верховний Суд спирався на зізнавальні показання, які заявник давав під час досудового слідства, включно з тими, які він дав у присутності свого захисника. Верховний Суд визнав їх такими, що підтверджуються іншими доказами у справі. Стосовно твердження заявника про те, що він зазнав поганого поводження у відділі міліції, Верховний Суд зазначив, що, переглянувши відеозапис слідчих дій, він визнає, що зізнавальні показання про події заявник давав вільно і докладно та що жодних тілесних ушкоджень у нього не було. Крім того, згідно із зазначеною вище ухвалою Верховного Суду заявник «жодного разу не вказував на конкретних осіб, які застосовували до нього заходи фізичного впливу», а «на запитання, як він себе почуває, відповідав, що добре». Суд вважав, що всіх осіб, причетних до розслідування

скарги заявника про погане поводження, було допитано під час розгляду справи в суді першої інстанції і всі відповідні медичні висновки було досліджено. За наведених вище обставин він визнав скаргу про погане поводження цілком необґрунтованою.

114. Щодо показань свідка К., то Верховний Суд зазначив, що він був «неодноразово допитаний як під час досудового слідства, так і в судовому засіданні» і що він упізнав заявника «без вагань». Суд також зазначив:

«Даних, які б свідчили про застосування правоохоронними органами недозволених методів до даного свідка, судом не встановлено, а тому його показання обґрунтовано покладені в основу обвинувального вироку».

С. Факти стосовно заявниці

115. Заявниця працювала на фабриці, керівниками якої були члени сім'ї потерпілої. Наприкінці травня 2004 року вона була на восьмому місяці вагітності.

116. 21 травня 2004 року приблизно о 16 годині заявниця була на своєму робочому місці. Менеджер запросив її на розмову стосовно роботи і тоді двоє працівників міліції в цивільному, не давши жодних, як стверджується, пояснень і не дозволивши їй змінити форму на свій одяг, відвезли її до Південно-Західного відділу міліції. Там заявницю відвели в кімнату, в якій за її словами було дуже холодно. Працівники міліції і вдівець пані І., який також був присутній у відділі міліції, кричали на неї, погрожували ув'язненням і штовхали у спину, домагаючись показань проти чоловіка.

117. Заявниця написала, що на момент вчинення вбивства її чоловік (заявник) був разом з нею вдома.

118. Після допиту, який тривав приблизно чотири години, заявницю відвезли назад до фабрики. Там вона мусила чекати деякий час, поки відімкнули двері і вона змогла переодягтися у свій одяг.

119. 22 травня 2004 року заявниця звернулася до органів слідства зі скаргою про незаконність її затримання 21 травня 2004 року.

120. 11 червня 2004 року прокуратура повідомила її листом про те, що міліція не порушила кримінально-процесуального законодавства.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА СТАНОМ НА ЧАС ПОДІЙ У СПРАВІ

A. Конституція України від 1996 року

121. Статті 28 і 29 Конституції, застосовні до цієї справи, передбачали:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. ...

Стаття 29

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.».

122. Статті 59 і 63 стосовно права на правову допомогу і права не свідчити щодо себе викладено в рішенні у справі «Шабельник проти України» (*Shabelnik v. Ukraine*) від 19 лютого 2009 року (заява № 16404/03, п. 25).

В. Кримінальний кодекс України від 2001 року

123. Згідно зі статтею 115 умисне вбивство карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, а умисне вбивство, вчинене з корисливих мотивів та / або за попередньою змовою групою осіб, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

124. За умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, стаття 121 передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком від семи до десяти років.

125. Згідно з частиною четвертою статті 187 розбій, спрямований на заволодіння майном та вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна.

126. Частина перша статті 263 за незаконне зберігання і поводження зі зброєю передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком від двох до п'яти років.

127. Згідно зі статтею 371 завідомо незаконне затримання є злочином, який карається позбавленням волі строком до п'яти років.

С. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 1984 року

128. Стаття 44 забороняє [незаконні] виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин в невеликих розмірах без мети збуту.

129. Стаття 263 передбачає, що адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш, ніж три години. У виняткових випадках, передбачених законодавством, строк адміністративного затримання може бути довшим. Підозрюваних у порушенні правил обігу наркотичних засобів може бути затримано на строк до трьох годин для складання відповідного протоколу. У випадку необхідності встановлення особи, проведення медичного огляду чи з'ясування обставин придбання наркотичних засобів або їх дослідження адміністративне затримання може тривати до трьох діб з повідомленням про це прокурора або до десяти діб з санкції прокурора, якщо правопорушник не має документів, що посвідчують особу.

Д. Кримінально-процесуальний кодекс від 1960 року (далі – КПК)

130. Законодавчі положення щодо застосування запобіжних заходів та їх видів, строків тримання під вартою, а також підстав та порядку затримання особи органом дізнання (у справі, що розглядається, — слідчим) можна знайти в рішенні у справі «Молодорич проти України» (*Molodorych v. Ukraine*), заява № 2161/02, п. 56–58, від 28 жовтня 2010 року).

131. Законодавчі положення стосовно обов'язку порушення кримінальної справи і розслідування злочину можна знайти в рішенні від 27 листопада 2008 року у справі «Спінов проти України» (*Spinov v. Ukraine*), заява № 34331/03, п. 33).

132. Згідно зі статтею 23-2, при виявленні порушення закону та/або прав громадян під час проведення дізнання чи досудового слідства або при розгляді справи нижчестоящим судом, суд виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу відповідних державних органів на встановлені факти та вказує їм на певні заходи, яких слід вжити для виправлення ситуації. Невжиття таких необхідних заходів вважається адміністративним правопорушенням.

133. Стаття 45 передбачає, що участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, якщо, *inter alia*, можливою мірою покарання є довічне ув'язнення. У статті також уточнюється, що в такому випадку захисник має бути допущений до участі у справі з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення.

134. Стаття 97 зобов'язує прокурорів, слідчих, органи дізнання і суддів приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані

злочини, у тому числі і у справах, які не підлягають їх віданню, та прийняти упродовж трьох днів одне з таких рішень: 1) порушити кримінальну справу; 2) відмовити в порушенні кримінальної справи; 3) направити заяву або повідомлення за належністю.

135. Згідно з частинами другою і четвертою статті 155 осіб, узятих під варту, тримають у слідчих ізоляторах (СІЗО, які становлять частину кримінально-виконавчої системи). В окремих випадках ці особи можуть також перебувати в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ, які належать до установ системи МВС), але не більше як три доби. Якщо неможливо забезпечити переведення ув'язненого до СІЗО упродовж зазначеного вище строку через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення він може триматись в ІТТ до десяти діб.

136. Згідно зі статтею 236-1 скарга на постанову слідчого або прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи подається особою, інтересів якої вона стосується, до місцевого суду за місцем знаходження відповідного органу або роботи відповідної посадової особи.

137. До внесення змін Законом від 21 червня 2001 року в статті 244 уточнювалося, що в ухвалі, винесеній за результатами попереднього засідання перед судовим розглядом, суд повинен мотивувати своє рішення про зміну запобіжного заходу, ухваленого у випадку такої необхідності. Згаданим вище Законом це положення було скасовано. Стаття 237 у редакції, чинній на час подій у справі, зобов'язувала суддю суду першої інстанції при попередньому розгляді справи з'ясовувати, *inter alia*, чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу.

138. Згідно з частиною першою статті 370 істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального закону є порушення, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок. Частина друга цієї статті передбачає, що порушення права обвинуваченого на захист та правил підсудності належать до категорії істотних порушень, з огляду на які винесений вирок має бути скасований у будь-якому разі (тобто незалежно від того, чи було дотримано вимог частини першої).

Е. Цивільний процесуальний кодекс від 1963 року

139. У главі 31-А кодексу йдеться про оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також посадових осіб таких органів. Так, стаття 248-1 кодексу передбачала, що кожен, хто вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю органу державної влади, установи чи посадової особи порушено його права чи свободи, має право звернутися зі скаргою до суду.

Ф. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину неправопорядковими діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» (далі — Закон щодо відшкодування шкоди)

140. Положення статей 1 і 2 (у редакції, чинній до внесення змін Законом від 1 грудня 2005 року) наведено, відповідно, у рішеннях по справах: «Кобцев проти України» (*Kobtsev v. Ukraine*), заява № 7324/02, п. 35, від 4 квітня 2006 року, та «Афанасьєв проти України» (*Afanasiev v. Ukraine*), заява № 38722/02, п. 52, від 5 квітня 2005 року).

141. Після внесення змін до Закону щодо відшкодування шкоди Законом від 1 грудня 2005 року до переліку випадків, у яких виникає право на відшкодування шкоди, додано :

«(1-1) встановлення в обвинувальному вирoku суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали чи постанови про повернення справи на додаткове розслідування) факту незаконного взяття і тримання під вартою...»

Г. Витяги з доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2004 і 2005 роки

142. У відповідних положеннях розділу 4.4 зазначено таке:

«...Під час перебування в установах міліції громадяни найбільше наражаються на ризик бути побитими та приниженими. ...

У кожній Щорічній доповіді Уповноваженим наголошувалося, що працівники правоохоронних органів систематично застосовують тортури до затриманих осіб. ...

Уповноважений неодноразово наголошувала, що однією з основних причин насильства в міліції є фактично збереження до цього часу показника кількості розкритих злочинів як планового для звітності про роботу. А тому шляхом тортур під скоєні злочини “підганяються” не причетні до них громадяни. І факти цього вражають. ...

Як і в попередні роки, з метою перевірки на причетність людини до скоєння злочину фальсифікуються матеріали для адміністративного арешту, термін якого разом з інтенсивними катуваннями використовується для того, щоб “зламати” її і добитися зізнання у злочині. Саме в цей час затримана людина наражається на значний ризик втратити життя або бути скаліченою чи перенести нестерпні знущання і приниження людської гідності. ...»

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ

143. У відповідних витягах з доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Європейський Комітет проти тортур, ЄКПТ) Урядові України про результати візиту делегації ЄКПТ до України у період з 9 до 21 жовтня 2005 року [CPT/Inf (2007) 22], зазначено:

«...

15. Починаючи з першого візиту делегації ЄКПТ до України, поводження з особами, позбавленими свободи працівниками МВС, є предметом дуже серйозного занепокоєння. За результатами візиту у 2005 році встановлено факт незначного зменшення поширеності практики поганого поводження, але мірою, недостатньою для розвіяння такої занепокоєності Комітету. Фактично під час візиту 2005 року до делегації ЄКПТ надійшла значна кількість скарг затриманих про навмисне піддання їх співробітниками оперативних підрозділів фізичному поганому поводженню [...], зокрема, під час перших допитів у райвідділах міліції з метою отримання зізнань у вчиненні злочину, у зв'язку з яким цих осіб затримано, або додаткових зізнань стосовно нерозкритих злочинів. [...] У деяких випадках стверджуване погане поводження, яке також може становити поєднання кількох видів поганого поводження, було настільки жорстоким, що його можна було б вважати катуванням.

...

18. З огляду на висновки делегації Комітет не має іншої альтернативи, ніж повернутися до висновку, якого він дійшов у пункті 20 своєї доповіді за результатами візиту в 2002 році. Через три роки після цього він змушений констатувати, що особи, позбавлені свободи працівниками МВС, наражаються на значний ризик зазнати поганого поводження — іноді жорстокого поводження/катування — з боку співробітників оперативних підрозділів, зокрема, під час допиту».

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА

144. Заявник скаржився, що під час його перебування у відділі міліції його катували і що національні органи не провели належного розслідування за цим фактом. Він посилався на статтю 3 Конвенції, яка передбачає таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Щодо прийнятності

145. Суд вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вони не є

неприйнятними з будь-яких інших підстав. Отже, вони мають бути визнані прийнятними.

В. Щодо суті

1. Стверджуване погане поводження

а) Доводи сторін

146. Заявник стверджував, що під час його перебування у міліції його катували електричним струмом. Посилаючись на медичні висновки від 24 травня та 10 червня 2004 року, а також на висновки Шепетівського суду в постанові від 10 липня 2006 року, він наголошував на тому, що отримання ним тілесних ушкоджень під час перебування у відділі міліції є встановленим фактом. Заявник також стверджував, що, хоча органи влади заперечували факт застосування до нього електричного струму, вони не дали правдоподібного пояснення стосовно походження тілесних ушкоджень. До того ж медичний висновок від 29 червня 2005 року, який підтверджує його твердження, органи влади ніколи не спростовували і навіть не коментували.

147. Уряд стверджував, що заявник не довів «поза розумним сумнівом» достовірність свого твердження про погане поводження. Уряд звернув увагу на той факт, що заявник ніколи не звертався з цією скаргою до медичних працівників або адміністрації ані Хмельницького ІТТ, ані Хмельницького СІЗО. Хоча в медичних висновках від 24 травня і 10 червня 2004 року встановлено, що заявник зазнав низки тілесних ушкоджень, вони не підтверджували його версію про їх походження. Крім того, ці тілесні ушкодження було кваліфіковано як легкі. Загалом, Уряд вважав, що скаргу заявника було належним чином перевірено національними судами в контексті судового розгляду його справи та справедливо відхилено як необґрунтовану.

б) Оцінка Суду

148. Суд повторює, що стаття 3 Конвенції є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції, відступ від якого не дозволяється (див. серед багатьох інших джерел рішення у справі «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [ВП], заява № 25803/94, § 95, *ECHR* 1999-V). У разі подання скарг за цією статтею Суд повинен провести особливо ретельний аналіз і він робитиме це з урахуванням усіх матеріалів, поданих сторонами (див. рішення у справі «Мат'яр проти Туреччини» (*Matyar v. Turkey*), заява № 23423/94, п. 109, від 21 лютого 2002 року та «Ульку Екінчі проти Туреччини» (*Ülkü Ekinçi v. Turkey*), заява № 27602/95, п. 136, від 16 липня 2002 року).

149. При визначенні того, чи можна кваліфікувати певну форму поганого поводження як катування, слід враховувати закріплену в

статті 3 відмінність між цим поняттям та поняттям «нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження». Як уже зазначалося в попередніх справах, видається, що розрізнення цих понять у Конвенції свідчить про намір надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання (див. рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, п. 167, Series A, № 25). На додаток до жорстокості поводження ознакою катування є також наявність мети такого поводження, як це визнано в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, стаття 1 якої визначає катування як навмисне завдання сильного болю або страждання з метою *inter alia* отримання відомостей, покарання або залякування (див. згадане вище рішення у справі «Сельмуні проти Франції», п. 97 та рішення у справі «Аккоч проти Туреччини» (*Akkoç v. Turkey*), заяви №№ 22947/93 і 22948/93, п. 115, *ECHR* 2000-X). У згаданому вище рішенні у справі «Сельмуні проти Франції» Суд висловив думку, що за потреби зростаючих високих стандартів, які вимагаються у сфері захисту прав людини та основоположних свобод, відповідно й неминуче вимагається більша рішучість при оцінці порушень основоположних цінностей демократичного суспільства (п. 101).

150. Як Суд неодноразово зазначав, твердження про погане поводження повинні бути підкріплені належними доказами. Суд при оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (див. як класичний прецедент згадане вище рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», п. 161). Коли вся чи значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома винятково органам влади — як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, — і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення (див. рішення у справі «Салман проти Туреччини» (*Salman v. Turkey*) [ВП], заява № 21986/93, п. 100, *ECHR* 2000-VII).

151. Повертаючись до фактів справи, що розглядається, Суд зазначає, що за результатами двох судово-медичних експертиз від 24 травня і 10 червня 2004 року, проведених за постановами слідчого, було встановлено наявність у заявника тілесних ушкоджень — близько двадцяти точкових ран на обох щиколотках та фіолетовий синець на стегні, які згідно з висновками експертів були заподіяні у час, коли він перебував у відділі міліції (див. пункти 17 і 22 вище). Цей факт сторонами не заперечувався.

152. Водночас Суд зауважує, що сторони надали різні пояснення стосовно походження цих ушкоджень. З одного боку, заявник виклав детальну і послідовну версію, підкріплену висновком судово-медичної експертизи від 29 червня 2005 року (див. пункт 32 вище), проведеною приватною установою, згідно з яким під час його перебування у відділі міліції до нього застосовували електричний струм. З іншого боку, версія органів влади, підкріплена офіційними висновками судово-медичних експертиз від 24 травня і 10 червня 2004 року, полягала в тому, що ці ушкодження «могли бути заподіяні тупими предметами», без жодної подальшої деталізації та відсутністю коментарів щодо висновку від 29 червня 2005 року, хоча його було долучено до матеріалів кримінальної справи щодо заявника (див. пункти 17, 22 і 82 вище).

153. Суд не визнає переконливим пояснення Уряду щодо того, яким чином заявникові було заподіяно тілесні ушкодження. Суд також не приймає позицію Уряду про те, що відсутність скарги заявника до адміністрації ІТТ або СІЗО породжує сумніви щодо достовірності його тверджень. Він міг бути знеохочений скаржитися до адміністрації ІТТ з огляду на її структурний зв'язок з міліцією, працівників якої він звинувачував у катуванні (див. пункт 135 вище). Водночас Суд враховує те, що заявник намагався одразу довести свою скаргу до уваги органів слідства. Це підтверджується тим фактом, що вже 24 травня 2004 року прокуратура м. Хмельницького призначила проведення судово-медичної експертизи. Щодо відсутності скарги до адміністрації СІЗО Суд вважає, що це не має значення, оскільки на час його переведення до цієї установи (22 червня 2004 року) органи сліства вже організували проведення двох судово-медичних експертиз і винесли постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції для цілей встановлення кримінальної відповідальності.

154. Враховуючи це та з огляду на те, що органи влади не спростували і навіть не дали на про погане поводження з ним із застосуванням електроструму, Суд визнає доведеним — згідно з критерієм доведеності, якого вимагає Конвенційне провадження, — той факт, що тілесні ушкодження, зафіксовані в медичних висновках, з'явилися внаслідок поводження, на яке скаржився заявник і за яке Уряд несе відповідальність (див. рішення у справі «Полонський проти Росії» (*Polonskiy v. Russia*), заява № 30033/05, п. 123, від 19 березня 2009 року і згадане в ньому рішення у справі «Мехмет Емін Юксель проти Туреччини» (*Mehmet Emin Yüksel v. Turkey*), заява № 40154/98, п. 30, від 20 липня 2004 року).

155. Беручи до уваги той факт, що у вбивстві пані І. заявник уперше зізнався 21 травня 2004 року під час затримання у зв'язку з адміністративним правопорушенням, не пов'язаним із цим убивством, а також враховуючи скарги про побиття його працівниками міліції, які мали місце до надання ним повторно зізнавальних показань 26 і 28 травня 2004 року (див. пункти 14, 20 і 42 вище), Суд визнає вірогідним

те, що працівники міліції навмисно піддали його поганому поводженню, щоб отримати від нього зізнавальні показання (див. для порівняння рішення у справі «Дурмуш Курт та інші проти Туреччини» (*Durmuş Kurt and Others v. Turkey*), заява № 12101/03, п. 30, від 31 травня 2007 року).

156. Крім того, враховуючи те, що заявника разом з його дружиною (заявницею), яка на той момент перебувала на восьмому місяці вагітності, допитували приблизно в той самий час 21 травня 2004 року і в тому самому відділі міліції, Суд визнає правдоподібним твердження заявника про те, що йому опосередковано погрожували тортурами його дружини (див. пункти 14 і 116 вище, а також пункт 189 нижче). Суд повторює, що погроза вчинити дії, заборонені статтею 3, якщо вона достатньо реальна і негайна, може становити порушення цього положення Конвенції (див. рішення у справі «Гефген проти Німеччини» (*Gäfgen v. Germany*) [ВП], заява № 22978/05, п. 91, *ECtHR* 2010-...). Суд нагадує, що у згаданій вище справі «Аккоч проти Туреччини» при кваліфікації дій, що розглядалися, як таких, що становлять катування, Суд врахував психологічні наслідки погроз стосовно дітей потерпілої (пункти 116 і 117). У справі, яка розглядається, Суд так само вважає, що погрози стосовно катування дружини заявника — яка була особливо уразливою у зв'язку з її перебуванням на останньому етапі вагітності і яку, як це було відомо заявникові, також тримали у відділі міліції, — ймовірно значно посилили його психічні страждання.

157. Суд уже визнавав, що застосування до людини електроструму є особливо серйозною формою поганого поводження, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, а отже має вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до будь-яких тривалих розладів здоров'я (див. згадане вище рішення у справі «Полонський проти Росії», п. 124 і рішення у справі «Бузілов проти Молдови» (*Buzilov v. Moldova*), № 28653/05, п. 32, від 23 червня 2009 року). Суд не бачить підстав для застосування іншого підходу у цій справі. До того ж Суд вважає, що погане поводження, якого зазнав заявник, мало на меті — про що свідчать усі обставини цієї справи — залякати його і принизити його гідність, підкорити його волю і примусити зізнатись у вчиненні злочину.

158. Насамкінець, але не за важливістю, Суд враховує тривожні висновки (вони узгоджуються з твердженнями заявника в цій справі), яких станом на час подій у справі дійшли Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та ЄКПТ про існування для затриманих міліцією значного ризику бути підданим катуванню, особливо під час допитів, спрямованих на розкриття злочинів (див. пункти 142–143 вище).

159. Беручи до уваги жорстокість поганого поводження із заявником та супутні обставини, Суд визнає, що заявник був жертвою дуже серйозних і жорстоких страждань, які можуть бути охарактеризовані

як катування. Отже, у цій справі мало місце порушення статті 3 Конвенції в контексті її матеріального аспекту.

2. Ефективність розслідування

160. Заявник стверджував про відсутність ефективного розслідування національними органами його скарги на катування в міліції.

161. Уряд заперечив це твердження. Уряд стверджував, що ефективність розслідування була перевірена і підтверджена судами двох інстанцій під час судового розгляду справи заявника.

162. Суд підкреслює, що коли особа висуває небезпідставну скаргу на погане поводження з нею, яке було таким, що порушує статтю 3 Конвенції, це положення, взяте у поєднанні із загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування (див. серед інших джерел рішення у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [ВП], заява № 26772/95, п. 131, *ECHR* 2000-IV). Так, органи влади завжди повинні добросовісно намагатись з'ясувати те, що трапилось, та не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень (див. рішення у справі «Асьонов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria*) від 28 жовтня 1998 року, п. 103 з подальшими посиланнями, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII).

163. Суд вважає, що у справі, яка розглядається, органи влади адекватно не намагались з'ясувати, що сталося із заявником у Південно-Західному відділі міліції. Той факт, що він зазнав тілесних ушкоджень у відділі міліції, ніколи не заперечувався. Однак органи влади постійно зводили свої аргументи про необґрунтованість скарги заявника лише до визнання неправдоподібним його твердження про те, що його катували електрострумом. Водночас вони навіть не намагались з'ясувати обставини, за яких він насправді зазнав цих ушкоджень.

164. Хоча згаданий вище недолік національні органи неодноразово визнавали і критикували (див. пункти 61, 67, 82 і 83 вище), його так і не виправили. Так, Суд зазначає, що вимоги заявника скасувати постанову прокуратури м. Хмельницького від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції було відхилено під приводом того, що це питання розглядатиметься в рамках судового розгляду його кримінальної справи (див. пункт 95 вище). Суд має сумніви щодо адекватності такого підходу в принципі, зважаючи на те, що мета провадження у кримінальній справі щодо заявника полягала у визначенні його вини або невинуватості за пред'явленими йому обвинуваченнями у вчиненні злочинів, а не у визначенні відповідальності за стверджуване побиття чи забезпеченні відшкодування за стверджуване порушення статті 3 Конвенції (див.

рішення щодо прийнятності у справі «Тотева проти Болгарії» (*Toteva v. Bulgaria*), № 42027/98, від 3 квітня 2003 року). Суд зауважує, що дослідження Тернопільським судом скарг заявника на погане поводження з ним у відділі міліції зводилося лише до повторного допиту відповідних працівників міліції та медичних експертів, які заперечили застосування електроструму до заявника і стверджували без будь-яких додаткових пояснень, що тілесні ушкодження були заподіяні йому «тупими предметами». Суд вражений тим, що суд першої інстанції взагалі проігнорував, як це видно з його вироку від 31 серпня 2007 року, альтернативний медичний висновок, який містився в матеріалах справи і підтверджував те, на що скаржився заявник (див. пункти 32 і 109 вище). Щодо подальшого розгляду справи Верховним Судом Суд не може не дійти висновку, що він був поверховим і при цьому важливі документи і факти були явно проігноровані. Так, Верховний Суд обмежився лише аналізом відеозапису слідчих дій, на якому ушкоджень на тілі заявника видно не було і який виявився для нього достатнім для того, щоб визнати скаргу заявника необґрунтованою. Крім того, Верховний Суд встановив, що заявник «жодного разу не вказував на конкретних осіб, які застосовували до нього фізичний тиск» і що «на запитання, як він себе почуває, завжди відповідав, що добре», хоча на той час уже було встановлено, що він неодноразово звертався з досить конкретними скаргами, називаючи імена конкретних працівників міліції (див. пункти 61, 82 і 113 вище), а тілесні ушкодження, яких він зазнав у відділі міліції, були офіційно задокументовані.

165. У підсумку Суд визнає, що заявник був позбавлений ефективного розслідування за його скаргою на погане поводження з боку працівників міліції. Отже, у цій справі також має місце порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

II. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1, 2, 3 І 5 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА

166. Заявник скаржився, що його затримання у період з 20 до 26 травня 2004 року було незаконним і свавільним. Він також скаржився, що його негайно не поінформували про підстави його затримання 20 травня 2004 року і що він постав перед суддею лише на шостий день після затримання. Крім того, він стверджував, що його повторне затримання 22–23 листопада і взяття під варту 18–21 грудня 2006 року відповідно були незаконними, так само як і тримання під вартою протягом таких періодів: з 23 лютого до 21 березня 2007 року — оскільки здійснювалося без жодного відповідного рішення; з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 21 березня до 31 серпня 2007 року — оскільки здійснювалося на підставі невмотивованих судових рішень, у яких не було зазначено строку тримання під вартою. Також заявник вважав, що загальну тривалість тримання його під

вартою не можна вважати розумною. Нарешті, заявник скаржився, що законодавство України не передбачало для нього можливості вимагати відшкодування за стверджуване незаконне тримання під вартою. Заявник посилався на пункти 1, 2, 3 і 5 статті 5 Конвенції, які передбачають:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

...

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; ...

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання. ...

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування».

А. Щодо прийнятності

167. Уряд стверджував, що скарга заявника за пунктом 5 статті 5 Конвенції має бути відхилена як неприйнятна *ratione personae* з положеннями Конвенції, в тій мірі, в якій вона стосувалась неможливості отримання ним відшкодування за стверджені порушення його прав, передбачених пунктами 2, 3 і 4 статті 5 Конвенції. У цьому зв'язку Уряд зазначив, що заявник по суті заявляв, що він є жертвою порушення пункту 5 статті 5 Конвенції лише у поєднанні з пунктом 1 (с), але не з іншими положеннями цієї статті

168. Заявник не погодився з цим аргументом, зазначивши, що у своїй заяві він послався на пункт 5 статті 5 Конвенції у поєднанні з пунктами 1–4 цієї статті.

169. Суд повторює, що він розглядає подані до нього скарги з урахуванням стверджуваних у них фактів, а не лише з точки зору наведеного юридичного обґрунтування чи аргументів, на які посилається сторона. Будучи головним у наданні юридичної кваліфікації фактам справи і беручи до уваги суть скарги заявника за пунктом 5 статті 5 Конвенції, Суд вирішує розглянути її лише в поєднанні з пунктом 1(с) статті 5 (див. рішення у справі «Гуерра та

інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*) від 19 лютого 1998 року, п. 44, *Reports* 1998-I).

170. З огляду на таку кваліфікацію немає потреби приймати або відхиляти заперечення Уряду.

171. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції і не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Отже, вони мають бути оголошені прийнятними.

В. Щодо суті

1. Пункт 1 статті 5 Конвенції

172. Суд зазначає, що скарги заявника за цим пунктом стосуються кількох окремих випадків чи періодів позбавлення його свободи, і Суд розгляне їх окремо.

а) Період з 20 до 26 травня 2004 року

173. Заявник стверджував, що його затримання 20 травня 2004 року не ґрунтувалось на обґрунтованій підозрі у вчиненні ним правопорушення. Він також зазначив, що його затримання з 13 год. до 22 год. 45 хв. 20 травня 2004 року взагалі не було задокументовано, тоді як подальше його затримання, визначене як адміністративне, було лише приводом для забезпечення можливості допитати його у зв'язку з розслідуванням убивства. Заявник наголосив, що навіть цей несправжній привід зник 22 травня 2004 року, коли експерт склав висновок про те, що виявлена у заявника речовина не є наркотиком. Заявник також стверджував, що його адміністративне затримання було перетворено в кримінальне і що 23–26 травня 2004 року його було ув'язнено в якості підозрюваного без відповідної санкції суду, що, на його думку, суперечить гарантіям статті 29 Конституції, яка дозволяє таке затримання лише в особливих невідкладних випадках, до яких його ситуація, як стверджувалось, не належала.

174. Уряд вказав, що заявника було затримано 20 травня 2004 року за підозрою у порушенні правил обігу наркотичних засобів і що це затримання було здійснено відповідно до вимог статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Уряд зазначив, що заявника було затримано в адміністративному порядку без санкції прокурора чи суду протягом трьох днів, як це передбачало згадане вище положення закону, після чого (23 травня 2004 року) його було звільнено. Щодо подальших трьох днів затримання заявника (23-26 травня 2004 року) Уряд стверджував, що воно здійснювалось на підставі обґрунтованої підозри в його причетності до вбивства і відповідало вимогам кримінально-процесуального законодавства.

175. Суд повторює, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (див. рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі

проти Сполученого Королівства» (*Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*) від 30 серпня 1990 року, п. 32, Series A, № 182). Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» (*Murray v. the United Kingdom*) від 28 жовтня 1994 року, п. 55, Series A, № 300-A). Однак, вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі «Чеботарі проти Молдови» (*Cebotari v. Moldova*), № 35615/06, п. 48, від 13 листопада 2007 року).

176. Суд також наголошує, що незадокументоване затримання особи свідчить про абсолютне ігнорування принципово важливих гарантій статті 5 Конвенції і виявляє грубе порушення цієї статті. Незадокументовані такі відомості, як дата, час і місце затримання особи, її ім'я, підстави для затримання та ім'я особи, яка здійснює затримання, має вважатися таким, що суперечить вимозі законності і самій меті статті 5 Конвенції (див. рішення у справі «Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey*) від 25 травня 1998 року, п. 125, *Reports* 1998-III).

177. Повертаючись до справи, яка розглядається, Суд зазначає, що єдиним документом, у якому пояснюються підстави для затримання заявника 20 травня 2004 року (до його адміністративного затримання) і сформульовані підозри, на підставі яких міліція вирішила затримати його, є пояснювальна записка працівників міліції, які здійснили його затримання, адресована їхньому начальникові; згідно з нею вони вирішили затримати заявника, оскільки побачили, що він «швидко йшов, озираючись навкруги», очевидно вагаючись — іти додому чи в інше місце (див. пункт 7 вище). Суд вважає, по-перше, що цей документ не був належним документом, що документував затримання, а, по-друге, на тому етапі не існувало обґрунтованої підозри у вчиненні заявником злочину.

178. Що стосується подальшого триденного затримання заявника (20–23 травня 2004 року), задокументованого міліцією як затримання на підставі підозри у вчиненні ним адміністративного правопорушення, то Суд зазначає, що протягом цього періоду із заявником поводитися як із підозрюваним у кримінальній справі стосовно вбивства пані І. Так, у зв'язку з цим убивством заявника допитував слідчий і він зізнався в його вчиненні, міліція провела обшуки за місцем його реєстрації та фактичним місцем проживання (див. пункти 35–38 вище). Дивлячись за зовнішнім втіленням чи використаними формулюваннями та концентруючись на реальності

ситуації, Суд визнає, що адміністративне затримання заявника було насправді частиною тримання його під вартою, про яке йдеться в пункті 1(с) статті 5, як підозрюваного у кримінальній справі про вбивство, але без забезпечення його процесуальних прав як підозрюваного, зокрема, його права на захист (див. рішення у справі «Кафкаріс проти Кіпру» (*Kafkaris v. Cyprus*) [ВП], заява № 21906/04, п. 116, *ECHR* 2008-... і «Доронін проти України» (*Doronin v. Ukraine*), № 16505/02, п. 55–56, від 19 лютого 2009 року). У згаданій справі «Доронін проти України» (п. 56) Суд визнав, що така поведінка органів влади суперечить принципу юридичної визначеності, є свавільною і несумісною з принципом верховенства права. Цей висновок видається ще більш актуальним у справі, яка розглядається, оскільки на відміну від справи Дороніна у цій справі не було судового рішення стосовно адміністративного затримання заявника, а підозра у вчиненні ним правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів навіть формально 22 травня 2004 року втратила підставу, тимчасом як заявник провів ще один день як затриманий в адміністративному порядку (див. пункти 11–12 і 129 вище).

179. Суд також зауважує, що з 23 до 26 травня 2004 року заявник був затриманий за рішенням слідчого у зв'язку з підозрою у вчиненні вбивства і розбійного нападу (див. пункти 39–40 вище). Основне питання, стосовно якого сторони не погоджуються, полягає в тому, чи відповідає затримання заявника протягом цього періоду вимогам національного законодавства.

180. Суд повторює, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом» у пункті 1 статті 5 Конвенції за своєю суттю відсилають до національного законодавства та встановлюють зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства. Хоча саме національні органи, передовсім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон, відповідно до пункту 1 статті 5 Конвенції недотримання національного закону призводить до порушення Конвенції і Суд може та повинен перевірити, чи було дотримано цей національний закон (див. серед багатьох інших джерел рішення у справах «Бенхем проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10 червня 1996 року, п. 41, *Reports* 1996-III, та «Асанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], № 71503/01, п. 171, *ECHR* 2004-II).

181. Суд зазначає, що згідно із законодавством України позбавлення свободи без вмотивованого рішення суду можливе лише в обмеженій кількості достатньо чітко визначених випадків. Так, стаття 29 Конституції дозволяє застосування такого заходу максимум протягом трьох діб і лише у випадку нагальної необхідності запобігти злочинові чи перепинити його (див. пункт 121 вище). Згідно зі статтями 106 і 115 Кримінально-процесуального кодексу (див. посилання в пункті 130 вище) слідчий може затримати особу, якщо її застали при вчиненні злочину, якщо очевидці чи потерпілі вказали на неї, що саме вона

вчинила злочин, або якщо на ній чи на її одягу виявлено явні сліди злочину. Беручи до уваги те, що в цій справі протокол затримання заявника містив заздалегідь вдруковане стандартне формулювання і не містив жодної із законодавчо передбачених підстав затримання (див. пункт 39 вище), а також відмічаючи те, що на той час заявника було формально затримано як підозрюваного у вчиненні злочину, і його вже було ув'язнено без судового контролю протягом трьох діб, Суд визнає, що його позбавлення свободи слідчим з 23 до 26 травня 2004 року становило порушення національних юридичних гарантій, а отже, було незаконним у значенні Конвенції.

182. Таким чином, Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку з триманням заявника під вартою 20–26 травня 2004 року.

б) Періоди з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року і з 21 березня до 31 серпня 2007 року

183. Заявник стверджував, що протягом цих періодів він тримався під вартою на підставі постанов Хмельницького міськрайонного суду від 14 жовтня 2004 року та Тернопільського суду від 21 березня 2007 року, винесених за результатами попереднього розгляду, і що в обох цих рішеннях не було зазначено ані мотивів, ані строків тримання під вартою.

184. Уряд стверджував, що за національним законодавством суди першої інстанції були зобов'язані розглянути під час попереднього розгляду справи питання належності запобіжного заходу і що у цій справі немає свідчень того, що вони не виконали цього обов'язку.

185. Суд зауважує, що на час подій у справі законодавство України не містило положень, які б вимагали від національного суду при відданні особи до суду зазначати підстави для зміни запобіжного заходу чи продовження строку тримання обвинуваченого під вартою, або встановлювати строк, на який таке тримання продовжується (див. пункт 137 вище).

186. Суд зазначає, що протягом цих двох періодів заявника тримали під вартою на підставі постанов, винесених за результатами попереднього розгляду — постанови Хмельницького міськрайонного суду від 14 жовтня 2004 року і постанови Тернопільського суду від 21 березня 2007 року. Матеріали справи, які є в розпорядженні Суду, містять лише другу із зазначених постанов (див. пункти 59 і 106 вище). Суд зауважує, що в наявній постанові не зазначено ані підстав тримання заявника під вартою, ані строку застосування такого заходу. Беручи до уваги чинне національне законодавство (див. пункти 130 і 137 вище) та за відсутності доказів протилежного, Суд доходить висновку, що в другій постанові питання про тримання заявника під вартою було вирішено в такий самий спосіб.

187. Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б давали змогу визначити, чи можливо (і якщо так, то за яких умов) у належному порядку продовжити на етапі судового провадження строк

тримання під вартою, встановлений на досудовому етапі провадження на визначений строк, не задовольняє критерій «передбачуваності» «закону», як цього вимагає пункт 1 статті 5 Конвенції (див. рішення у справі «Барановський проти Польщі» (*Baranowski v. Poland*), № 28358/95, п. 55, *ECHR* 2000-III).

188. У багатьох справах Суд уже констатував порушення пункту 1 статті 5 Конвенції за обставин, коли українські суди вирішували подовжити період тримання особи під вартою на невизначений строк і без надання відповідного обґрунтування (див., наприклад, рішення у справах «Слоєв проти України» (*Yeloyev v. Ukraine*), № 17283/02, п. 52–55, від 6 листопада 2008 року та «Соловей і Зозуля проти України» (*Solovey and Zozulya v. Ukraine*), №№ 40774/02 і 4048/03, п. 59, від 27 листопада 2008 року, а також згадане вище рішення у справі Дороніна, п. 59, від 19 лютого 2009 року). Крім того, Суд дійшов висновку про повторюваність у справах проти України цієї проблеми, породжуваної законодавчою прогалиною (див. рішення у справі «Харченко проти України», № 40107/02, п. 98, від 10 лютого 2011 року, ще не остаточне).

189. Отже, Суд визнає, що тримання заявника під вартою протягом цих двох періодів становило порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

с) 22–23 листопада 2006 року

190. Заявник повторив аргумент, наведений ним стосовно його затримання без обґрунтованого рішення суду з 23 до 26 травня 2004 року, вважаючи його однаковою мірою застосовним до затримання 22–23 листопада 2006 року (див. пункт 173 вище).

191. Уряд не погодився з цим аргументом, наголосивши, що прокурорський нагляд щодо затримання заявника слідчим був на користь заявника і мав наслідком його звільнення.

192. Посилаючись на свої висновки в пункті 181 вище, Суд вважає, що затримання заявника 22–23 листопада 2006 року суперечило національному законодавству, а отже, принципу законності, закріпленому в пункті 1 статті 5 Конвенції.

193. Відповідно, Суд визнає порушення пункту 1 статті 5 Конвенції також стосовно цього періоду позбавлення заявника свободи.

д) 18–21 грудня 2006 року

194. Заявник стверджував, що тримання його під вартою 18–21 грудня 2006 року (див. пункт 98 вище) було свавільним.

195. Уряд доводив, що заявника взяли під варту на підставі судового рішення відповідно до положень закону, які регулюють застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

196. Суд наголошує, що для того, щоб позбавлення свободи можна було вважати не свавільним в сенсі пункту 1 статті 5 Конвенції, відповідності цього заходу вимогам національного закону недостатньо. Застосування такого заходу має також бути необхідним за конкретних

обставин (див. рішення у справах «Нештак проти Словаччини» (*Nešták v. Slovakia*), № 65559/01, п. 74, від 27 лютого 2007 року та «Хайредінов проти України» (*Khayredinov v. Ukraine*), № 38717/04, п. 27–28, від 14 жовтня 2010 року).

197. Стосовно справи, що розглядається, Суд зазначає, що 18 грудня 2006 року Хмельницький міськрайонний суд вирішив змінити обраний заявнику запобіжний захід з підписки про невиїзд на взяття під варту, мотивуючи це такими підставами: тяжкість обвинувачень, ризик ухилення заявника від слідства і ризик впливу на свідків (див. пункт 98 вище). Жодна з цих підстав не видається належною. Тяжкість обвинувачень суттєво не змінилася, оскільки 30 листопада 2006 року відбулася лише перекваліфікація дій, у вчиненні яких підозрювали заявника, тим часом як жодних нових фактів чи обставин не було виявлено. Що стосується ризику ухилення від слідства, то ані прокурор, ані суди не навели прикладів поведінки заявника під час його перебування на підписці про невиїзд, яка могла б свідчити про існування такого ризику. Нарешті, стверджувані побоювання свідків за свою безпеку, як видно з матеріалів справи, виникли лише через відчуття, що за ними хтось стежить, і не ґрунтувалися на доказах причетності до цього заявника (див. пункт 99 вище). З іншого боку, суди не дослідили доводи заявника на користь його звільнення під час провадження — такі як поганий стан здоров'я або сімейні та особисті обставини, хоча всі ці доводи були підтверджені документально.

198. З огляду на зазначене вище Суд визнає, що за обставин цієї справи національні органи не надали всестороннього обґрунтування рішення про позбавлення заявника свободи з 18 до 21 грудня 2006 року, тому його можна вважати свавільним.

199. Отже, Суд визнає, що щодо цього аспекту також мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

е) з 23 лютого до 21 березня 2007 року

200. Заявник стверджував, що протягом цього періоду тримання його під вартою здійснювалося за відсутності будь-якого рішення і отже було незаконним.

201. Уряд не погодився, наполягаючи на тому, що тримання під вартою здійснювалось відповідно до національного законодавства.

202. Суд зауважує, що у зазначений період, протягом якого тримання заявника під вартою справді, як видно з матеріалів, не було санкціоноване жодним рішенням, органи слідства оголосили досудове слідство у справі заявника закінченим і справу направили до суду, а потім її було передано іншому суду (див. пункти 103–106 вище).

203. Суд зазначає, що, хоча відповідне національне законодавство передбачало процесуальні заходи при відданні обвинуваченого до суду, воно чітко не визначало, який орган може продовжити період тримання обвинуваченого під вартою, на яких підставах і на який

строк (див. згадане вище рішення у справі «Соловей і Зозуля проти України», п. 72).

204. Суд уже досліджував у багатьох справах практику тримання обвинувачених під вартою виключно на підставі того, що обвинувальний висновок подано до суду першої інстанції, і визнав у цьому зв'язку порушення пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд постановляв, що практика тримання обвинувачених під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких норм, які б регулювали їх ситуацію — в результаті чого вони можуть бути позбавлені свободи протягом необмеженого часу без дозволу суду — несумісна з принципом юридичної визначеності та захисту від свавілля, які червоною ниткою проходять через Конвенцію та принцип верховенства права (див., наприклад, згадане вище рішення у справі Єлоєва, п. 50–51, з додатковими посиланнями). Ця проблема, яку було визнано проблемою системного характеру в Україні (див. згадане вище рішення у справі «Харченко проти України», п. 98 і 101), мала місце і в цій справі.

205. Отже, Суд доходить висновку, що тримання заявника під вартою протягом цього періоду не відповідало пункту 1 статті 5 Конвенції, і визнає порушення цього положення.

2. Пункт 2 статті 5 Конвенції

206. Заявник стверджував, що протягом кількох годин його не поінформували про підстави затримання, яке мало місце 20 травня 2004 року, тоді як підстави у складеному згодом протоколі про адміністративне затримання зводилися лише до посилання на законодавче положення, яке нічого для нього не означало. Крім того, заявник наполягав, що його адміністративне затримання ґрунтувалось на видуманих підставах і фактично було приводом для того, щоб допитати його як підозрюваного у кримінальній справі про вбивство.

207. Уряд із цим не погодився. Він зазначив, що заявника затримали за підозрою в незаконному зберіганні наркотичних засобів і що протокол, складений у зв'язку з цим міліцією, був достатньо зрозумілим.

208. Суд повторює, що пункт 2 статті 5 Конвенції містить первинну гарантію того, що будь-яка затримана особа повинна знати, чому її позбавляють свободи. Згідно з цим положенням кожна затримана особа має бути повідомлена простою, непрофесійною, зрозумілою для неї мовою про основні юридичні і фактичні підстави її затримання, щоб вона мала можливість, якщо вважатиме за потрібне, звернутися до суду з оскарженням законності затримання (див. згадане вище рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства», п. 40).

209. Щодо справи, яка розглядається, Суд уже визнав, коли розглядав скарги заявника за пунктом 1 статті 5 Конвенції, що на час затримання 20 травня 2004 року стосовно нього не було чітко заявленої підозри і

що з ним поводитися як із підозрюваним у справі про вбивство, незважаючи на те, що формально його було затримано за підозрою у вчиненні адміністративного правопорушення (див. пункти 177–178 вище). Крім того, Суд зауважує, що в протоколі про адміністративне затримання в якості підстави затримання заявника було зазначено лише посилання на законодавче положення і ніщо не свідчить про те, що більш повна інформація була надана заявникові усно (див. відповідні факти у пункті 9 вище; висновок Суду про те, що для цілей пункту 2 статті 5 Конвенції лише посилання на законодавче положення не є достатньою підставою для затримання, див. у згаданому вище рішенні у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства», п. 41).

210. Із цих обставин не видно, яким чином заявник міг дізнатися про фактичні та юридичні підстави затримання. Навпаки, він мав перебувати у стані невизначеності і збентеження щодо позбавлення його свободи 20 травня 2004 року.

211. Це означає, що у справі було порушено пункт 2 статті 5 Конвенції.

3. Пункт 3 статті 5 Конвенції

а) Право «негайно постати перед суддею»

212. Заявник доводив, що шестиденна затримка з доставленням його до судді після його затримання 20 травня 2004 року несумісна із згаданим вище правом.

213. Уряд наголошував, що 20 травня 2004 року заявника затримали за підозрою у вчиненні адміністративного правопорушення, а передбачений законом порядок такого затримання не вимагав доставлення заявника до судді.

214. Суд повторює, що негайний судовий контроль є вагомим аспектом гарантії, закріпленої в пункті 3 статті 5, яка покликана зводити до мінімуму ризик свавілля і забезпечувати верховенство права — один з основоположних принципів демократичного суспільства (див. рішення у справі «Броган та інші проти Сполученого Королівства» (*Brogan and Others v. the United Kingdom*) від 29 листопада 1988 року, п. 58, Series A., № 145-B). Хоча негайність має оцінюватися в кожній справі залежно від її особливостей (див. серед інших джерел рішення у справі «Акіліна проти Мальти» (*Aquilina v. Malta*) [ВП], № 25642/94, п. 48, *ECHR* 1999-III), вимогу про суворі часові рамки, закріплену пунктом 3 статті 5 Конвенції, не можна тлумачити надто гнучко, оскільки таке тлумачення серйозно послабило б процесуальну гарантію на шкоду особі і загрожувало б підірвати саму суть права, передбаченого цим положенням (див. рішення у справі «МакКей проти Сполученого Королівства» (*McKay v. the United Kingdom*) [ВП], № 543/03, п. 33, *ECHR* 2006-X).

215. У справі, що розглядається, Суд з огляду на свої висновки в пунктах 177–179 і 182 вище вважає, що затримання заявника у

значенні пункту 1 (с) статті 5 Конвенції почалось з 20 травня 2004 року і здійснювалося без судового контролю до 26 травня 2004 року. Об'єктивного обґрунтування цієї затримки немає. До того ж Суд встановив, що протягом цього періоду затримання заявника здійснювалося в незаконний і свавільний спосіб і що під час перебування у відділі міліції він зазнав серйозного поганого поводження (див. пункти 154, 159 і 182 вище). Цьому міг би запобігти негайний судовий контроль, але такого контролю не було протягом шести днів, які Суд вважає неприйнятно тривалим періодом.

216. Отже, Суд визнає порушення пункту 3 статті 5 Конвенції стосовно права заявника «негайно постати перед суддею».

б) Право на «розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження»

217. Заявник стверджував, що загальна тривалість тримання його під вартою з 20 травня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року була нерозумною.

218. Уряд вважав, що період адміністративного затримання заявника, яке тривало 20–23 травня 2004 року, слід виключити з періоду тримання під вартою, що оцінюється для цілей пункту 3 статті 5 Конвенції (з 23 травня 2004 року до 5 травня 2005 року). На думку Уряду, тривалість зазначеного тримання під вартою не була нерозумною, якщо враховувати серйозність обвинувачень, висунутих проти заявника, складність справи, обсяг слідчих дій, які були потрібні у зв'язку з цим, та сумлінність, яку демонстрували слідчі органи і суд першої інстанції. Уряд також зазначив, що протягом згаданого вище періоду заявник жодного разу не вимагав зміни запобіжного заходу. Стосовно тримання заявника під вартою з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року Уряд доводив, що, по-перше, воно ґрунтувалось на належних і достатніх підставах, а, по-друге, компетентні органи діяли в його справі з належною сумлінністю.

219. Суд нагадує, що питання про те, чи є тривалість тримання під вартою розумною, не можна вирішувати абстрактно. Наявність підстав для залишення обвинуваченого під вартою слід оцінювати в кожній справі з врахуванням її особливостей. Продовжуване тримання під вартою може бути виправданим заходом у тій чи іншій справі лише за наявності чітких ознак того, що цього вимагає справжній інтерес суспільства, який, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважає інтереси забезпечення права на свободу (див. рішення у справі «Єчюс проти Литви» (*Ječius v. Lithuania*), № 34578/97, п. 93, *ECtHR* 2000-IX). Подальше існування обґрунтованої підозри у вчиненні затриманою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою (*sine qua non*) належності її продовжуваного тримання під вартою. Але зі спливом певного часу така підозра перестає сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи і судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами (див. рішення у справі «Яблонський проти

Польщі» (*Jabłoński v. Poland*), № 33492/96, п. 80, від 21 грудня 2000 року). Крім того, такі підстави мають бути чітко зазначені національними судами і аргументи «за» і «проти» звільнення з під варту не повинні бути «загальними й абстрактними» (див. рішення у справах «Іловецький проти Польщі» (*Howiecki v. Poland*), № 27504/95, п. 61, від 4 жовтня 2001 року та «Смирнова проти Росії» (*Smirnova v. Russia*), №№ 46133/99 і 48183/99, п. 63, ECHR 2003-IX).

220. Виходячи з міркувань і висновків, наведених у пунктах 172–205 вище, Суд вважає, що оцінюватись мають періоди з 20 травня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року, які загалом тривали один рік і вісім місяців (див. відповідну методику обчислення в рішенні у справі «Ісаєв проти Росії» (*Isayev v. Russia*), № 20756/04, п. 144, від 22 жовтня 2009 року).

221. Суд зазначає, що пункт 3 статті 5 Конвенції становить з пунктом 1(с) статті 5 одне ціле і що ці два положення слід розглядати в поєднанні одне з одним (див. згадане вище рішення у справі Смирнової, п. 56 та рішення у справі «Чюлла проти Італії» (*Ciulla v. Italy*) від 22 лютого 1989 року, п. 38, Series A, № 148). Так, у справі, що розглядається, Суд уже оцінював тримання заявника під вартою протягом певних періодів з точки зору пункту 1(с) статті 5 Конвенції, а саме з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 21 березня до 31 серпня 2007 року, коли заявника тримали під вартою на підставі судових рішень, у яких не було викладено підстав і визначено строків такого тримання, що, у свою чергу, не суперечило національному закону; повторне взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року без належного обґрунтування та період з 23 лютого до 21 березня 2007 року, коли заявника тримали під вартою за відсутності будь-якого рішення (див. пункти 189, 199 і 205 відповідно вище).

222. На додаток до згаданих висновків за пунктом 1(с) статті 5 Суд має визначити, чи можна продовжуване тримання заявника під вартою вважати розумним з точки зору пункту 3 статті 5 Конвенції.

223. Щодо першого періоду, стосовно якого подана скарга (з 20 травня 2004 року до 5 травня 2005 року), у своїх постановках від 26 травня і 20 липня 2004 року Хмельницький міськрайонний суд обґрунтовував продовжуване тримання заявника під вартою загальним і абстрактним посиланням на тяжкість висунутих проти нього обвинувачень та пов'язаний із цим ризик його ухилення від слідства або перешкоджання слідству в разі його звільнення. При цьому суд не брав до уваги інформацію про особистість заявника та інші конкретні факти його ситуації, які могли б підтвердити або навпаки розвіяти ці побоювання.

224. Щодо другого періоду, про який йдеться (з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року), як видно з наявних у Суду документів відповідного національного провадження, протягом цього періоду українські суди двічі продовжували тримання заявника під вартою — в грудні 2006 року та січні 2007 року (точні дати в наявних копіях нерозбірливі). Суд зазначає, що він визнав підстави, якими національні

суди обґрунтовували повторне взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року, неналежними (див. пункти 198–199 вище). Він також зауважує, що обґрунтування ними подальшого залишення його під вартою не зазнало змін, які давали б змогу вважати це обґрунтування таким, що відповідає вимогам пункту 3 статті 5 Конвенції.

225. Отже, Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з недостатністю підстав для продовжуваного тримання заявника під вартою протягом згаданих вище періодів.

4. Пункт 5 статті 5 Конвенції

226. Заявник доводив, що він не мав гарантованого права на відшкодування у зв'язку зі стверджуваними порушеннями статті 5.

227. Уряд наполягав, що без визнання національними судами стверджуваної незаконності тримання заявника під вартою його вимога про відшкодування шкоди не мала підстав.

228. Суд повторює, що пункт 5 статті 5 гарантує захищене право на відшкодування тим, кого затримали або тримали під вартою всупереч іншим положенням статті 5 (див. рішення у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (*Steel and Others v. the United Kingdom*) від 23 вересня 1998 року, п. 81, *Reports* 1998-VII).

229. У справі, що розглядається, Суд констатував кілька порушень пункту 1 статті 5, у поєднанні з якими слід розглядати цю скаргу (див. пункти 182, 189, 193, 199 і 205, а також пункт 169 вище). Отже, пункт 5 статті 5 Конвенції застосовний. Таким чином, Суд має встановити, чи наділяло тоді або наділяє зараз законодавство України заявника гарантованим правом на відшкодування за порушення пункту 1 статті 5 в його справі.

230. Суд зауважує, що він визнавав порушення пункту 1 статті 5 у зв'язку з затриманням і триманням заявника під вартою: з 20 до 26 травня 2004 року; з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року; 22–23 листопада 2006 року; при його повторному взятті під варту з 18 до 21 грудня 2006 року; а також у зв'язку з триманням його під вартою з 23 лютого до 31 серпня 2007 року (див. посилання, наведені в пункті 229 вище).

231. Суд зазначає, що питання відшкодування шкоди, завданої незаконним триманням під вартою, регулюються в Україні Законом «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» (далі – Закон про відшкодування шкоди, див. пункти 140–141 вище). До внесення до нього змін Законом від 1 грудня 2005 року він передбачав відшкодування за незаконне тримання під вартою лише в разі, якщо затриманого було остаточно виправдано судом або якщо кримінальну справу проти нього було закрито з реабілітуючих підстав. Після внесення змін право на таке відшкодування також виникає у

випадку, якщо незаконність тримання під вартою була встановлена в рішенні суду.

232. Суд зауважує, що станом на час першого затримання заявника (з 20 до 26 травня 2004 року), яке було визнано незаконним, Закон про відшкодування шкоди міг застосовуватися до його ситуації лише за умови зняття з нього обвинувачень. Що стосується тримання його під вартою з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року, з 23 лютого до 31 серпня 2007 року та його повторного взяття під варту 18 грудня 2006 року, воно не суперечило національному закону, тому заявник не мав шансів на те, що українські суди визнають таке тримання незаконним. Нарешті, що стосується затримання заявника 22–23 листопада 2006 року, то суди визнали його законним, тим самим позбавивши заявника будь-яких підстав для вимоги відшкодування шкоди у цьому зв'язку.

233. Це означає, що Закон про відшкодування шкоди не наділяв заявника гарантованим правом на відшкодування шкоди. Не вбачається, що таке право було або зараз забезпечується якимось іншим положенням законодавства України, якщо враховувати відсутність будь-якої передбаченої законом процедури вчинення позову про відшкодування шкоди, завданої позбавленням свободи, яке Страсбурзький Суд визнав таким, що порушує одне з положень.

234. Суд доходить висновку, що заявник не мав гаратованого права на відшкодування шкоди за незаконне тримання під вартою, як це вимагає пункт 5 статті 5 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення.

III. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА

235. Заявник також подав кілька скарг за пунктом 4 статті 5 Конвенції, який передбачає:

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

A. Доводи сторін

236. Заявник заперечував, що йому була доступна ефективна процедура перегляду судом питання законності тримання його під вартою. Він стверджував, що мали місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції у зв'язку з наступним: а) стверджувана процесуальна несправедливість судового засідання від 18 грудня 2006 року, за результатами якого попередній запобіжний захід (підписка про невиїзд) було замінено на взяття під варту (а саме відсутність вчасного доступу до подання прокурора чи інших матеріалів у справі, необхідних для його захисту); б) те саме стверджувалось й у зв'язку із

судовим засіданням від 21 грудня 2006 року, але тут ситуацію погіршувало те, що це засідання відбулося за відсутності заявника; с) відсутність у заявника будь-якої можливості домогтися судового перегляду питання законності тримання його під вартою під час досудового слідства; d) відсутність будь-яких закріплених в законодавстві гарантій невідкладного судового розгляду питання законності тримання його під вартою під час судового провадження.

237. Уряд із цим не погодився. Він звернув увагу на те, що заявник міг оскаржити судові постанови щодо тримання його під вартою до судового розгляду, але ні він, ні його захисник не зробили цього. Крім того, ніщо не обмежувало право заявника вимагати свого звільнення під час судового провадження, але з невідомих причин він не робив цього. Уряд також доводив, що суди здійснювали належний судовий розгляд питання законності тримання заявника під вартою тоді, коли були зобов'язані робити це згідно з кримінально-процесуальним законодавством (а саме під час попереднього розгляду і при розгляді подань прокурора про продовження строку тримання під вартою).

238. У своїх зауваженнях у відповідь на зауваження Уряду заявник також стверджував, що у тих випадках, коли національні суди розглядали питання законності тримання його під вартою у зв'язку з відповідними поданнями прокурора, вони не досліджували аргументи заявника на користь його звільнення.

В. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

239. Суд повторює, що мета пункту 4 статті 5 полягає в забезпеченні права осіб, яких затримано і взято під варту, на судовий нагляд щодо законності застосованого до них заходу (див. *mutatis mutandis* рішення у справах «Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії» (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*) від 18 червня 1971 року, Series A, № 12, п. 76 та «Ізмоїлов та інші проти Росії» (*Ismoilov and Others v. Russia*), № 2947/06, п. 145, від 24 квітня 2008 року). Засіб, за допомогою якого особа могла б домогтися невідкладного судового розгляду питання законності тримання під вартою, а де належно — й свого звільнення, має бути доступний особі під час такого тримання. Доступність засобу юридичного захисту *inter alia* означає, що умови, які органи влади створили на власний розсуд, мають бути такими, щоб заявники могли реально скористатися цим засобом (див. *mutatis mutandis* рішення у справі «Чонка проти Бельгії», № 51564/99, п. 46 і 55, ECHR 2002-I).

240. Вимога процесуальної справедливості за пунктом 4 статті 5 не встановлює єдиного незмінного стандарту, що застосовується незалежно від контексту, фактів і обставин. Хоча не завжди є необхідність у тому, щоб процедура за пунктом 4 статті 5 супроводжувалась такими самими гарантіями, які вимагаються статтею 6 Конвенції у кримінальному чи цивільному судочинстві, вона

повинна мати судовий характер і забезпечувати гарантії, які є належними при цьому виді позбавлення свободи (див. рішення у справі «А. та інші проти Сполученого Королівства» (*A. and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 3455/05, п. 203, *ECHR* 2009-..., з додатковими посиланнями). Забезпечення особі, позбавленій свободи, можливості бути заслуханою особисто або завдяки певній формі представництва є однією з основоположних гарантій процедури, що застосовуються при вирішенні питань позбавлення свободи (див. рішення у справі «Кампаніс проти Греції» (*Kampanis v. Greece*) від 13 липня 1995 року, п. 47, Series A, № 318-B). Крім того, хоча Конвенція не вимагає від Договірних держав встановлювати другий рівень судової юрисдикції для розгляду питання законності тримання під вартою, «держава, яка запроваджує таку систему, повинна в принципі забезпечити, щоб особи, позбавлені свободи, користувалися на етапі оскарження такими самими гарантіями, як і в першій інстанції» (див., наприклад, рішення у справі «Наварра проти Франції» (*Navarra v. France*) від 23 листопада 1993 року, п. 28, Series A, № 273-B).

241. Насамкінець, Суд наголошує, що питання про те, чи було дотримано право особи за пунктом 4 статті 5, має вирішуватися з урахуванням обставин кожної конкретної справи (див. рішення у справі «Ребох проти Словенії» (*Rehbock v. Slovenia*), № 29462/95, п. 84, *ECHR* 2000-XII).

2. Застосування у цій справі

242. Суд розглядатиме скарги заявника в тому порядку, в якому їх викладено в заяві.

а) Стверджувана несправедливість судового засідання від 18 грудня 2006 року

243. Суд зауважує, що ця скарга стосується таких двох аспектів: по-перше, судового розгляду питання законності затримання заявника 22–23 листопада 2006 року, який було здійснено під час зазначеного судового засідання, та, по-друге, його повторного взяття під варту. Стосовно першого згаданого аспекту Суд зазначає, що оскільки засіб юридичного захисту, який вимагається пунктом 4 статті 5, покликаний сприяти звільненню затриманої особи (див. пункт 239 вище), після звільнення заявника 23 листопада 2006 року ще до будь-якого судового розгляду, цей засіб перестав бути застосовним до ситуації заявника (див. згадане вище рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства», п. 45). Щодо другого згаданого аспекту Суд зазначає, що судовий розгляд, щодо якого скаржиться заявник, був розглядом питання щодо взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року, який Суд уже розглянув з точки зору пункту 1 статті 5 Конвенції (див. пункти 194–199 вище). У будь-якому разі Суд зазначає, що заявник не порушував перед апеляційним судом питання щодо ненадання йому вчасного доступу до матеріалів справи, що є його основним аргументом на підтвердження скарги про процесуальну

несправедливість (див. також пункт 244 нижче). Тому не можна вважати, що він вичерпав національні засоби юридичного захисту і ця частина заяви підлягає відхиленню за пунктами 1 і 4 статті 35 Конвенції.

б) Стверджувана несправедливість судового засідання від 21 грудня 2006 року

244. У тій мірі, в якій заявник скаржився на стверджувану процесуальну несправедливість судового засідання, яке відбулося 21 грудня 2006 року в апеляційному суді Хмельницької області, Суд зауважує, що йдеться про перегляд судом апеляційної інстанції постанови Хмельницького міськрайонного суду від 18 грудня 2006 року. Щодо скарги заявника на те, що захист був обмежений щодо ознайомлення з матеріалами справи, Суд зауважує, що, хоча заявник подав до Суду таку саму скаргу стосовно провадження в першій інстанції, ані він, ані його представники не викладали такої скарги у своїх апеляціях на постанову від 18 грудня 2006 року (див. пункти 99 і 243 вище). Тому Суд визнає ці скарги необґрунтованими. Щодо розгляду справи апеляційним судом Хмельницької області за відсутності заявника, то Суд зазначає, що в принципі апеляційний суд може переглядати постанову щодо тримання під вартою, винесену судом нижчої інстанції, за участі лише захисника затриманої особи, але за умови забезпечення достатніх процесуальних гарантій під час судового засідання суду першої інстанції (див. рішення у справі «Лебедев проти Росії» (*Lebedev v. Russia*), № 4493/04, п. 114, від 25 жовтня 2007 року). Враховуючи той факт, що заявник особисто брав участь у засіданні суду першої інстанції 18 грудня 2006 року (див. пункт 98 вище), а також те, що він не зазначив ніяких конкретних питань, які б вимагали його обов'язкової особистої присутності в засіданні апеляційного суду, Суд визнає, що його відсутність у цьому засіданні не суперечила гарантіям пункту 4 статті 5.

245. Отже, відповідно до пунктів 3(а) і 4 статті 35 Конвенції Суд відхиляє цю скаргу як явно необґрунтовану.

с) Стверджувана відсутність у заявника можливості домогтися судового розгляду питання законності тримання його під вартою протягом досудового слідства

246. Суд зазначає, що заявник не надав інформації чи документів, які б підтверджували оскарження ним судових постанов про взяття під варту або про продовження строку тримання під вартою від 26 травня та 20 липня 2004 року відповідно, хоча національне законодавство передбачало таку можливість (див. справу, посилення на яку міститься в пункті 130 вище). Суд не може розглядати абстрактно питання про якість і невідкладність судового розгляду, якого заявник не домагався і який, відповідно, не здійснювався (див. рішення у справі «Шалімов проти України» (*Shalimov v. Ukraine*), № 20808/02, п. 57, від 4 березня 2010 року).

247. Отже, ця скарга явно необґрунтована і підлягає відхиленню відповідно до пунктів 3(a) і 4 статті 35 Конвенції.

d) Стверджувана відсутність у заявника можливості домогтися невідкладного судового розгляду законності тримання його під вартою протягом судового провадження

248. Суд зазначає, що дійсно на цьому етапі провадження судовий розгляд питання тримання заявника під вартою (що вважається досудовим триманням до винесення судом рішення по суті справи) залежав від графіка судових засідань у справі, оскільки Кримінально-процесуальний кодекс не відрізняє заяву про звільнення з-під варти від будь-яких інших заяв, які розглядаються під час судових засідань судом першої інстанції. Суд уже досліджував це питання в кількох інших справах проти України і визнав, що йдеться про проблему, яка має усталений характер у зв'язку з відсутністю чітких і передбачуваних положень, що встановлювали б процедуру на етапі судового розгляду, яка б відповідала вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції (див. згадані вище рішення у справах «Молодорич проти України», п. 108, та «Харченко проти України», п. 86).

249. Отже, у справі було порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1 І 3(c) СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРАВОМ ЗАЯВНИКА НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ СЕБЕ І ЙОГО ПРАВОМ НА ЗАХИСТ

250. Заявник скаржився, що суд засудив його на підставі показань, отриманих в результаті катувань і за відсутності захисника під час його перебування у відділі міліції. Він посилався на пункти 1 і 3(c) статті 6 Конвенції, відповідні положення яких передбачають:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом..., який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. ...

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ...

c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд. ...»

A. Щодо прийнятності

251. Уряд доводив, що зазначені вище скарги стосуються зізнавальних показань, які заявник давав ще до порушення кримінальної справи щодо нього, а отже, вони несумісні *ratione materiae* з пунктом 1 статті 6 Конвенції.

252. Заявник стверджував, що в той час, коли він давав зізнавальні показання, щодо яких він скаржитись, з ним фактично поводитись як із

підозрюваним у кримінальній справі, тому на нього поширювались гарантії пункту 1 статті 6.

253. Суд зазначає, що момент, з якого стаття 6 починає застосовуватись до «кримінальних» питань, залежить від обставин справи. Провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає Суд віддавати перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», про яке йдеться у пункті 1 статті 6 (див. рішення у справі «Шубінський проти Словенії» (*Šubinski v. Slovenia*), № 19611/04, п. 62, від 18 січня 2007 року).

254. Щодо справи, яка розглядається, Суд уже підтримав вказаний вище аргумент заявника у контексті розгляду його скарги за пунктом 1 статті 5 (див. пункт 178 вище). Отже, Суд доходить висновку, що пункт 1 статті 6 Конвенції був застосовним до ситуації заявника з моменту його затримання міліцією 20 травня 2004 року.

255. Таким чином, Суд відхиляє заперечення Уряду. Суд також зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції і не є неприйнятними з інших підстав. Отже, вони оголошуються прийнятними.

В. Щодо суті

1. Доводи сторін

256. Заявник стверджував, що його примусили зізнатись у вчиненні вбивства та замаху на розбійний напад на пані І. за відсутності юридичної допомоги захисника. Він наголошував на серйозному характері та ступені застосованого до нього примусу, вважаючи, що це було катуванням, і зазначив, що ці зізнання мали значну доказову силу при засудженні його судом. Заявник наголошував, що згідно з положеннями національного законодавства участь захисника у справі була обов'язковою з моменту його затримання, оскільки йому загрожувало довічне позбавлення волі. Він також стверджував, що найнятий адвокат не мав регулярного доступу до нього і що навіть після залучення захисника до участі в його справі він і далі побоювався поганого поводження з боку працівників міліції.

257. Уряд із цим не погодився. Він посилався на те, що 23 травня 2004 року, починаючи з першого допиту заявника як підозрюваного в кримінальній справі, і далі заявника допитували у присутності захисника, а зізнавальні показання, які він дав раніше, не мали вирішального значення для судового розгляду його справи. Уряд наголошував, що допустимість доказів є питанням, яке регулюється передусім національним законодавством, і що заявникові було надано можливість спростувати висунуті проти нього докази під час змагального процесу, користуючись юридичною допомогою захисника. Уряд зазначив, що під час судового розгляду справи

заявника національні суди належним чином перевірили його скарги з цього приводу і відхилили їх як необґрунтовані.

2. Оцінка Суду

а) Право не свідчити проти себе

258. Щодо використання доказів, отриманих з порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе, Суд наголошує, що вони становлять загальновизнані міжнародні стандарти, які лежать в основі поняття справедливого судового розгляду за статтею 6 Конвенції. Встановлення таких стандартів пояснюється *inter alia* необхідністю захисту особи, яка переслідується за кримінальним законом, від неналежного тиску з боку органів влади, щоб завдяки цьому уникнути помилок правосуддя та сприяти реалізації цілей статті 6. Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу чи утиску всупереч волі обвинуваченого (див. згадане вище рішення у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (*Saunders v. the United Kingdom*) від 17 грудня 1996 року, п. 68, *Reports* 1996-VI).

259. Хоча вирішення питання про допустимість доказів є в принципі прерогативою національних судів, а роль Суду обмежується оцінюванням загальної справедливості провадження, докази, здобуті за допомогою заходу, який визнано таким, що суперечить статті 3 Конвенції, потребують окремого підходу. Згідно з практикою Суду допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом (див. згадане вище рішення у справі «Гефген проти Німеччини», п. 166, з подальшими посиланнями).

260. У справі, яка розглядається, Суд визнав, що первинні зізнання заявника були отримані від нього в результаті поганого поводження, яке прирівнюється до катування у значенні статті 3 Конвенції (див. пункти 154–159 вище). Він також зазначає, що при розгляді його справи національні суди визнали ці зізнання допустимими доказами (див. пункт 109 вище). З огляду на принципи своєї практики, наведеної вище, Суд визнає, що це звело нанівець саму суть права заявника не свідчити проти себе, незалежно від того, яку вагу мали зазначені зізнання у доказовій базі для його засудження і незалежно від того, що протягом слідства він зізнавався ще кілька разів.

261. Отже, у зв'язку з цим було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

б) Право на захист

262. Суд наголошує, що, хоча право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником, який, у разі необхідності, призначається офіційно, не є абсолютним, воно є однією з основних ознак справедливого судового розгляду (див. рішення у справі «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), № 29731/96, п. 89, *ECHR* 2001-II). Як правило, доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права (див. рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], № 36391/02, п. 55, від 27 листопада 2008 року). Право на захист буде в принципі непоправно порушено, якщо викривальні показання, отримані під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника, використовуватимуться з метою її засудження (див. там само).

263. Суд послідовно вказував, що забезпечення доступу до захисника на ранніх етапах є процесуальною гарантією права не свідчити проти себе та основною гарантією недопущення поганого поводження, відмічаючи особливу уразливість обвинуваченого на початкових етапах провадження, коли він потрапляє у стресову ситуацію і одночасно стикається з дедалі складнішими положеннями кримінального законодавства. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його дія має бути суворо обмежена в часі. Ці принципи є особливо актуальними в разі серйозних обвинувачень, бо саме у випадку, коли особі загрожує найсуворіше покарання, її право на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в демократичному суспільстві максимально можливою мірою (див. згадане вище рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини», п. 54).

264. Хоча у справі, що розглядається, невідомо, коли саме допустили захисника заявника до участі в його справі, з фактів справи видно, що це відбулося не раніше 23 травня 2004 року, і сторони цього не заперечують. Суд наголошує на тому, що формально застосувавши до заявника адміністративне затримання, а фактично поводячись із ним як із підозрюваним у вчиненні злочину, міліція позбавила його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою за законодавством України, якби заявник обвинувачувався у вбивстві, вчиненому групою осіб та/або з корисливих мотивів, тобто злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували.

265. Суд зазначає, що заявник декілька разів зізнавався у вчиненні розбійного нападу і вбивства під час перших допитів, коли не мав допомоги захисника, і безсумнівно зазнав обмеження в доступі до захисника в тому, що його зізнання, надані працівникам міліції, були використані для його засудження (див. згадане вище рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини», п. 58). Хоча заявник повторив свої

зінання у присутності захисника, Суд вважає, що обмеження його права на захист на самому початку не було усунуто під час судового розгляду, оскільки не було адекватної реакції судів на скаргу заявника щодо поганого поведіння.

266. Крім того, як визнали національні органи, після залучення захисника до участі у справі заявника останній не мав безперешкодного доступу до нього (див. пункти 58 і 84 вище).

267. Отже, Суд доходить висновку, що було порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ОБҐРУНТУВАННЯМ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ РІШЕНЬ, ЯКИМИ БУЛО ЗАСУДЖЕНО ЗАЯВНИКА

268. Заявник скаржився, що обвинувальний вирок Тернопільського суду в його справі та ухвала, якою Верховний Суд України залишив цей вирок без змін, були явно необґрунтованими.

A. Щодо прийнятності

269. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3(а) статті 35 Конвенції і не є неприйнятною з інших підстав. Тому вона оголошується прийнятною.

B. Щодо суті

270. Заявник стверджував, що національні суди не проаналізували обставини, за яких було отримано показання К. як ключового свідка обвинувачення, хоча сторона захисту послідовно наводила конкретні факти й документи, які вказували на те, що до цього свідка слідчі органи застосовували примус.

271. Уряд доводив, що судові рішення, якими засуджено заявника, є достатньо обґрунтованими. Він, зокрема, зауважив, що показання свідка К. було належним чином оцінено і допущено як доказ. Уряд наголошував, що заявник, користуючись допомогою захисника та особисто беручи участь у засіданнях двох судових інстанцій, мав достатні можливості для спростування такого доказу.

272. Суд зазначає, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, у рішеннях судів та органів, що вирішують спори, має бути належним чином викладено підстави, на яких вони ґрунтуються. Міра, до якої застосовується обов'язок обґрунтовувати рішення, може бути різною залежно від характеру самого рішення і має визначатись з урахуванням обставин відповідної справи (див. рішення у справі «Гарсія Руїз проти

Іспанії» (*García Ruiz v. Spain*) [ВП], № 30544/96, п. 26, *ECHR* 1999-I, з подальшими посиланнями).

273. Суд також повторює, що згідно зі статтею 19 Конвенції його завдання полягає в забезпеченні дотримання Договірними державами взятих ними зобов'язань за Конвенцією. Так, до його функцій не належить розгляд помилок, яких, як стверджується, припустився національний суд при вирішенні питань факту чи права, крім випадків коли, і тією мірою якою, вони призвели до порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює правил допустимості доказів як таких — це, відповідно, є питанням, яке регулюється передусім національним законодавством (див. рішення у справах «Шенк проти Швейцарії» (*Schenk v. Switzerland*) від 12 липня 1988 року, п. 45–46, Series A, № 140 та «Тейшейра ді Кастро проти Португалії» (*Teixeira de Castro v. Portugal*) від 9 червня 1998 року, п. 34, *Reports* 1998-IV). Принципово визначати, чи можуть певні види доказів, наприклад, докази, здобуті в незаконний спосіб, бути допустимими і чи справді заявник був винним, не є завданням Суду. Він повинен вирішити питання про те, чи було справедливим провадження у справі загалом, включаючи спосіб, у який були здобуті докази (див. рішення у справі «Аллан проти Сполученого Королівства» (*Allan v. the United Kingdom*), № 48539/99, п. 42, *ECHR* 2002-IX).

274. У цьому контексті необхідно, зокрема, враховувати й питання про те, чи було надано заявникові можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Якість доказів також береться до уваги, а також те, чи породжують обставини, за яких вони були здобуті, будь-які сумніви щодо їхньої надійності й точності (див. рішення у справі «Ялох проти Німеччини» (*Jalloh v. Germany*) [ВП], № 54810/00, п. 96, *ECHR* 2006-IX).

275. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, національні суди визнали заявника винним, спираючись на показання К., якого вони вважали ключовим свідком у справі (див. пункти 63 і 81 вище). Під час судового розгляду заявник стверджував, що К. дав показання проти нього під тиском працівників міліції, але сам К. заперечував це в суді. На перший погляд видається, що процесуальні гарантії було дотримано. Проте, беручи до уваги конкретні обставини цієї справи, Суд вважає, що заявнику не надали адекватної можливості оспорити доказову силу цих показів.

276. Зокрема, Суд зауважує, що заявник послався на конкретні факти і документи, які свідчать про те, що на момент допиту пана К. (водія таксі, який в минулому не мав судимості і не був причетним до інших правопорушень, які згадуються в матеріалах справи) слідчим його було затримано в адміністративному порядку в зв'язку з правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів. Як стверджував заявник (і це підтвердив Хмельницький міськрайонний суд у своєму рішенні від 5 травня 2005 року), саме в цей конкретний період часу показання пана К. змінилися не на користь заявника. Заявник також надав суду першої

інстанції аудіозапис розмови, яку він мав із паном К. і під час якої той нібито визнав, що звів на нього наклеп під тиском міліції (пункт 112 вище).

277. Суд визнає, що реакція як суду першої інстанції, так і Верховного Суду на ці аргументи є вражаюче недостатньою та неадекватною. Відхиляючи як необґрунтовані твердження заявника про тиск на свідка і зазначаючи, що «немає даних, які б свідчили про [протилежне]» (див. пункти 108 і 114 вище), суди не прокоментували беззаперечний факт адміністративного затримання пана К. і проігнорували існування аудіозапису, на який посилався заявник, хоча його було долучено до матеріалів справи (див. пункт 112 вище).

278. Для порівняння Суд посилається на своє рішення щодо прийнятності від 16 березня 2000 року у справі «Камільєрі проти Мальти» (*Camilleri v. Malta*), заява № 51760/99, у якому він відхилив як явно необґрунтовану скаргу заявника про те, що обвинувальний вирок у його справі ґрунтувався на обвинувальних показаннях його співкамерника, з огляду на таке: по-перше, національні суди детально роз'яснили, чому вони надали значення обвинувальним показанням цього ключового свідка; по-друге, було встановлено, що ці показання свідок давав добровільно; і, нарешті, зазначені показання залишалися послідовними протягом усього розслідування.

279. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд зазначає таке: по-перше, суди вирішили надати значення обвинувальним показанням пана К., проігнорувавши при цьому конкретні і відповідні факти, здатні поставити під сумнів достовірність і точність цих показань; по-друге, так і не було переконливо встановлено, що пан К. давав ці показання добровільно, тоді як його заяви в суді про їх добровільність могли бути результатом подальшого його залякування; і, нарешті, показання пана К. змінились не на користь заявника з часу його допиту, що збігався з часом його затримання.

280. При розгляді питання про справедливість провадження в цивільній справі Суд визнавав, що ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент заявника, національні суди не виконують своїх зобов'язань за пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. рішення у справі «Проніна проти України» (*Pronina v. Ukraine*), № 63566/00, п. 25, від 18 липня 2006 року). Таке ж питання, на думку Суду, має місце й у справі, що розглядається, де зазначеної вимоги дотримано не було, незважаючи на те, що в контексті кримінального провадження вона є суворішою.

281. З огляду на викладене вище Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

VI. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА

282. У загальних формулюваннях заявник скаржився на незадовільні умови тримання його в Хмельницькому ІТТ з 21 травня до 22 червня 2004 року. Посилаючись на стверджуване незаконне і невинуватене передання його справи на розгляд Тернопільського суду, він також скаржився, що розглядав його справу і виніс обвинувальний вирок суд, який не був «незалежним і безстороннім судом, встановленим законом», як цього вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції. Посилаючись на це саме положення, заявник також стверджував, що тривалість кримінального провадження проти нього не була розумною. За пунктом 2 статті 6 він також скаржився, що Шепетівський і Тернопільський суди порушили принцип презумпції невинуватості, оскільки, як він вважав, у своїх постановках від 10 липня і 4 жовтня 2006 року вони фактично визнали його винуватим, повертаючи справу на додаткове розслідування. Заявник також стверджував про порушення статті 18 Конвенції у зв'язку з його затриманням 22 листопада і взяттям під варту 18 грудня 2006 року, доводячи при цьому, що фактичною метою цих затримань була помста з боку органів влади за його спроби домогтися порушення кримінальної справи проти працівників міліції. Насамкінець, він посилався на статті 8 і 13 Конвенції, не наводячи при цьому більш конкретних аргументів.

283. Проте, беручи до уваги всі наявні матеріали та оцінюючи оскаржувані питання в тій мірі, в які вони підпадають під його юрисдикцію, Суд визнає, що вони не містять жодних ознак будь-якого порушення прав і свобод, передбачених положеннями, на які посилався заявник.

284. Отже, ця частина заяви є явно необґрунтованою і підлягає відхиленню відповідно до пунктів 3(а) і 4 статті 35 Конвенції.

VII. СТВЕРДЖУВАННІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ЗАЯВНИЦІ

А. Стаття 3 Конвенції

285. Заявниця скаржилася, що 21 травня 2004 року працівники міліції погрожували їй та принижували її і це поводження, враховуючи її тодішній стан (вона була на восьмому місяці вагітності), було таким, що принижує гідність, в порушення статті 3 Конвенції.

286. Суд повторює, що погане поводження підпадатиме під дію статті 3 Конвенції лише у разі досягнення певного мінімального рівня жорстокості (див. згадане вище рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», п. 162). Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість

поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого.

287. Беручи до уваги всі ці фактори у справі, Суд визнає, що, хоча допит заявниці у відділі міліції міг бути для неї джерелом стресу і неспокою, не можна стверджувати, що при цьому було досягнуто зазначеного рівня жорстокості, забороненого статтею 3 Конвенції.

288. Отже, ця частина заяви підлягає відхиленню відповідно до пунктів 3(а) і 4 статті 35 Конвенції як явно необґрунтована.

В. Пункт 1 статті 5 Конвенції

289. Заявниця також скаржилася, що 21 травня 2004 року працівники міліції позбавили її свободи на чотири години за відсутності будь-яких підстав і гарантій, передбачених пунктом 1 статті 5 Конвенції.

290. Суд зазначає, що заявниця не оскаржила відмову прокуратури в порушенні кримінальної справи за цим фактом, якщо у зв'язку з цим було винесено офіційне рішення, що за фактами справи визначити неможливо. Не оскаржувала вона й бездіяльність органів прокуратури, якщо у відповідь на її скаргу не було винесено відповідного рішення (див. застосовні положення законодавства в пунктах 131 і 134 вище).

291. Отже, Суд вважає, що вона не може вважатись такою, що вичерпала національні засоби юридичного захисту, як цього вимагає пункт 1 статті 35, і відхиляє цю скаргу відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції.

VIII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

292. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

293. Констатувавши відсутність будь-яких порушень Конвенції та протоколів до неї стосовно заявниці, Суд зазначає, що стаття 41 Конвенції до заявниці не застосовна. Отже, він не розглядатиме її вимоги щодо справедливої сатисфакції.

А. Відшкодування шкоди заявникові

294. Заявник вимагав відшкодування моральної шкоди в розмірі 80 000 євро.

295. Уряд оспорював цю вимогу.

296. Суд зазначає, що він визнав у цій справі цілу низку порушень, і визнає, що заявник зазнав моральної шкоди, яку неможливо компенсувати лише констатацією порушень. Тому Суд вважає за

доцільне присудити йому як відшкодування моральної шкоди 35 000 євро.

297. Крім того, враховуючи свої висновки стосовно несправедливості національного провадження, наслідком якого стало засудження заявника, та беручи до уваги надзвичайно важливі й збентежуючі обставини цієї справи, включно з тим фактом, що зізнавальні показання, отримані з порушенням абсолютної заборони катування, були допущені як докази, Суд вважає, що інтереси належного захисту прав людини вимагатимуть перегляду справи заявника (цю можливість передбачає українське законодавство), як тільки він звернеться з таким проханням. Такий судовий розгляд має здійснюватися із суворим дотриманням матеріально-правових і процесуальних гарантій, закріплених у статті 6 Конвенції.

В. Компенсація судових та інших витрат заявника

1. Юридичне представництво під час провадження в Суді

298. Заявник вимагав 14 444 євро компенсації витрат, понесених на його юридичне представництво в Суді, яке здійснював пан Бущенко, а саме: витрат у розмірі 12 950 євро на проведення юридичної роботи з розрахунку 100 євро за годину; адміністративних витрат у розмірі 1036 євро (включно з витратами на послуги з перекладу, ксерокопіювання документів тощо); та поштових витрат у розмірі 458 євро. Як обґрунтування цієї вимоги він надав договір від 8 серпня 2004 року про надання юридичної допомоги, згідно з яким договір є чинним до закінчення провадження у Страсбурзі, після чого буде здійснено виплату в межах призначеної Судом суми компенсації судових та інших витрат. Заявник також надав сім аркушів обліку відпрацьованого часу і звіти про витрати, складені паном Бущенко щодо послуг, які він надавав у 2004–2010 роках.

299. Уряд, не оспорюючи розрахунку, наданого заявником, наголошував, що надання йому юридичної допомоги було забезпечено Радою Європи.

300. Перш за все Суд має визначити, чи були судові та інші витрати, зазначені заявником, фактично понесені, і, по-друге, чи були вони необхідними (див. рішення у справі «МакКанн та інші проти Сполученого Королівства» (*McCann and Others v. the United Kingdom*) від 27 вересня 1995 року, п. 220, Series A, № 324).

301. Як видно з матеріалів справи, п. Бущенко представляв заявника протягом усього провадження в Суді і, отже, має право вимагати оплати своїх послуг за договором. Тому Суд вважає, що ці витрати були «фактично понесені» (див. рішення у справі «Тебієті Мюхафізе Джемієті та Ісрафілов проти Азербайджану» (*Tebieti Mühafize Cemiyeti and Israfilov v. Azerbaijan*), № 37083/03, п. 106, ECHR 2009-...).

302. Беручи до уваги складність цієї справи, а також якість і обсяг проведеної юридичної роботи, Суд не вважає заявлену суму

компенсації зазначених витрат надмірною і присуджує її заявникові у повному розмірі, а саме 13 594 євро (що є сумою, що вимагалась, а саме 14 444 євро без врахування суми у розмірі 850 євро, отриманої за системою юридичної допомоги), плюс компенсація будь-якого податку на додану вартість, який може бути стягнуто із заявника.

2. Юридичне представництво в національних судах

303. Заявник також вимагав 15 000 євро компенсації витрат, пов'язаних із його юридичним представництвом в національних судах, не надавши будь-яких документів.

304. Уряд оспорював заявлену суму компенсації як надмірну і не підтверджену документами.

305. Не маючи доказів стосовно того, що заявлені витрати були фактично понесені та необхідні, Суд не присуджує компенсації цих витрат.

3. Інші витрати

306. Заявник вимагав 374 долари США компенсації витрат на проїзд свого батька, який представляв його інтереси в національних судах, і 227 доларів США компенсації витрат на проїзд інших членів своєї сім'ї.

307. Уряд оспорював ці вимоги.

308. Беручи до уваги інформацію і документи, які є в його розпорядженні, а також критерії, встановлені його судовою практикою щодо компенсації судових та інших витрат (див. пункт 300 вище), Суд відхиляє ці вимоги.

С. Пеня

309. Суд вважає, що пеня в разі несвоєчасної виплати має визначатися на підставі граничної позичкової ставки Європейського Центрального банку, плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ, СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятними скарги заявника за статтею 3, пунктами 1, 2, 3, 5 статті 5, пунктом 4 статті 5 (щодо відсутності адекватної процедури судового розгляду питання законності тримання його під вартою під час судового провадження), пунктом 1 статті 6 (щодо права не свідчити проти себе та щодо мотивування рішень національних судів, якими його було засуджено) та пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції, а решту скарг у заяві – неприйнятними;

2. *Постановляє*, що заявник був підданий катуванню в порушення статті 3 Конвенції;

3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного розслідування тверджень заявника про його катування працівниками міліції;

4. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку з затриманням заявника з 20 до 26 травня 2004 року;

5. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку з триманням заявника під вартою з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 21 березня до 31 серпня 2007 року;

6. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку із триманням заявника під вартою з 18 до 21 грудня 2006 року;

7. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку з триманням заявника під вартою з 23 лютого до 21 березня 2007 року;

8. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 2 статті 5 Конвенції щодо заявника;

9. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції щодо права заявника «негайно постати перед суддею»;

10. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції щодо права заявника на “розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження”;

11. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 4 статті 5 Конвенції щодо заявника у зв'язку з відсутністю адекватної процедури судового розгляду питання законності тримання під вартою під час судового провадження;

12. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 5 статті 5 Конвенції щодо заявника;

13. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо права заявника не свідчити проти себе;

14. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо обґрунтування рішень національних судів, якими заявника було засуджено;

15. Постановляє, що мало місце порушення пункту 3 (с) статті 6 Конвенції;

16. *Постановляє,*

а) що упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику наступні суми, які мають бути конвертовані в українські гривні за курсом на день здійснення платежу:

(i) 35 000 (тридцять п'ять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто;

(ii) 13 594 (тринадцять тисяч п'ятсот дев'яносто чотири) євро компенсації судових витрат з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто;

(b) зі впливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на ці суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс три відсоткові пункти;

17. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 21 квітня 2011 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
(Claudia Westerdiek)
Секретар

Елізабет Фура
(Elisabet Fura)
Голова